

חינוך יהודי בר קיימא, כיצד?

עבודת גמר, תוכנית הישראלית לרבנות

מוגשת לד"ר מיכל מושקט ברקן

ע"י מירב קלוש

תוכן עניינים:

מבוא	עמוד 3
בין פרקטיקה למחקר	עמוד 3
אתגרים בעולם החינוך היהודי	עמוד 8
מקרה מבחן בבתי ספר יומיים	עמוד 9
הצעה לקווים מנחים לחינוך ישראל	עמוד 17
סיכום	עמוד 29
ביבליוגרפיה	עמוד 31
פעולות לדוגמא	עמוד 32

העיסוק בחינוך (ובעבורי בייחוד בחינוך יהודי) טומן בחובו שאלות גדולות: מאיפה מתחילים ללמד על העם היהודי? איזו נקודה ברצף ההיסטורי שלנו הינה נקודת ההתחלה? איך מספרים את הסיפור באופן נאמן למציאות? מדוע החינוך היהודי צריך להיות מחוץ לבית, באמצעות סוכן חיצוני? האם את ה"לדור ודור" יכולים להעביר סוכנים חיצוניים ולא רק ההורים או המשפחה? איך משלבים את ישראל בצורה רלוונטית, משקפת את המציאות, מחויבת לתפיסתי את ישראל כמדינה יהודית פלורליסטית? מהי ציונות בת ימנו? מעל אלו מתנוססת השאלה הגדולה ביותר בעיניי: איך הופכים את החינוך שלנו כהורים, כמחנכים, לבר קיימא, כזה שיש לו השפעה לאורך שנים ודורות?

אלו השאלות שמלוות אותי לאורך כל שנות עיסוקי בתחום החינוך. בעבודה זו אני מבקשת להתמקד במחקרים העוסקים בתחום הוראת ישראל, להציף את ההתמודדות של השטח עם הפרקטיקה, להציף את השאלות שלי, לנסח את האידיאולוגיה שתנחה אותי בעבודתי בשטח כרבה ולהציג מספר מערכי הוראה המשקפים את המחקרים, את התמודדות השטח ואת הכיוונים שלי.

בין הפרקטיקה למחקר

שני חוקרים המציגים במאמריהם מספר אתגרים מהותיים בעולם החינוך היהודי הנם פרופסור בארי חזן ודוקטור אליק אייזקס. חזן, במאמרו

Schechter's Lament: Israel and Jewish Education Once Again

טוען שהעולם היהודי הלא-אורתודוקסי עדיין לא הכריז מהי מעמדה של ישראל בהגות היהודית שלו. הכרזה כזו הייתה מאפשרת הבנייה של האידיאולוגיה בכל אורחות חיי הקהילה, מחינוך ילדים ועד פעילות קהילתית לשעות הפנאי, תפילות וגיוס תרומות. חזן מסכם את דבריו כך:

"It never mandated that Israel is a central, definitive, and content -full dimension of the Judaism that Jewish education should teach".¹

---

¹ Barry Chazan. "Schechter's Lament: Israel and Jewish Education Once Again," *Jewish Education Service of North America*, Vol. 18 (2004): 5

אייזקס מבהיר את גודל הפער בין הפרקטיקה של המחנכים בעולם החינוך היהודי לבין המחקר האקדמי-תיאורטי בתחום. לדבריו, הקושי של העוסקים בחינוך יהודי הינו לקבוע מטרה ברורה, לפנות משאבי זמן, כסף וכוח אדם אשר נובעים בין השאר גם מחוסר בדיון אקדמי-תיאורטי. הוא ממשיך את הקו של חזן וטוען שחוסר בתיאוריה פוגע ביכולת של העוסקים בחינוך לישראל להתמודד עם השאלות הנכונות:

“One of the purposes of renewed theoretical debate about Israel education must be to redirect the attention of educators back to the "right" questions. These are the philosophical, historical, sociological, political, religious and ideological issues that Israel's complex reality raises and are not those that emerge from difficulties teachers encounter making Israel appealing or meaningful for kids in the classroom”.²

אחד הדברים הקשים בחינוך ישראל היא העובדה שהשטח, כלומר ישראל, הפכה מאידיאל סימפליסטי לנושא ריאלי ומורכב. מדינת ישראל הביאה לעולם היהודי את אחד השינויים הגדולים, הרדיקליים והמורכבים ביותר. לדבריו של אייזקס, רקע תיאורטי יסייע ליצירת תוכניות חינוכיות שהולמות את המטרות. בהקשר זה אני מבקשת לציין את המחקר האחרון של קרן אבי חי, על בתי ספר יהודיים, שבו גם אעסוק בהמשך, שמציג לקוראיו מידע עדכני ורלוונטי שניתן להשתמש בו בשטח ואף מוצג למחנכים בשטח על מנת שיוכלו להטמיעו. אני מאמינה שבעבודתי אשתמש בידע שנצבר במחקר זה בבניית מערך החינוך של בית הספר.

בדומה לחזן, גם אייזקס טוען שהיעדר קיומה של אידיאולוגיה ברורה הינה בעוכרינו. מחויבות אידיאולוגית יוצרת שינוי, והשאלה היא אילו מהדברים הקשורים לישראל כיום יש בהם את העוצמה שמביאה למחויבות אידיאולוגית, כלומר לשינוי.

---

² Alick Isaac. "Israel Education: Purposes and Practices," In: *International Handbook of Jewish*

Education, Helena Miller, Lisa D. Grant & Alex Pomson (Eds.), (Springer: New York, 2011): 479-497

"The ultimate obstacle to success in Israel education is predicated upon what I see as the indispensability of ideology to the telling of Israel's story. The state of Israel owes its existence to an ideology. Ideology is so central to its genealogy that anything less than an ideological message from "Israel education" strikes me as inadequate to the task of giving Israel a clear meaning and purpose in the Jewish lives of the next generation..."³

אחד הדברים הברורים ביותר הוא שהשטח, כלומר המחנכים העוסקים בחינוך יהודי, בעצם המעשה החינוכי שלהם משקפים קו אידיאולוגי כלשהו, בין אם במודע או שלא, בין אם הוא נחקר ובין אם לא. מתוך המעשה החינוכי בשטח, אייזקס מזהה שישה מודלים:

המודל הראשון, המודל הציוני הקלאסי. ישראל היא פסגת ההיסטוריה היהודית והפתרון לבעיה היהודית. יתרונה של הגישה היא בהירות המטרה שלה. יש מבין אלו המלמדים לפי מודל זה שעדיין דבקים בציונות הקלאסית כגורם מארגן בחינוך שהם מציעים לעומת אלו שבוחרים לבחון מחדש את תקפותה של הציונות לאור ההתקפות שהיא סופגת. לדידו של אייזקס, ואני מסכימה איתו, יש בגישה הזו נאיביות שאינה הולמת את המציאות המורכבת שבה אנו חיים ויתרה מזאת בעיני היא גם מעבירה מסר מוטעה של מהי מדינה יהודית.

המודל השני, מודל של מעורבות. המודל מייצג את השינוי המהותי ביותר בתפיסה הציונית של מחנכים. המודל מציב במרכז הבמה את האתוס הציוני הקלאסי אך במובנו המורכב יותר, על שלל הניואנסים שמכילה המציאות הציונית, כלומר: הכרה בחשיבותן ובתרומתן של קהילות יהודיות מחוץ לארץ ישראל, הפנמה כי התנועה הציונית אינה הפתרון למניעת התבוללות ואנטישמיות. ישראל היא כלי מהותי בחינוך יהודי כי בה אפשר לחיות חיים יהודיים 'מלאים' שהרי הם חלק מהתרבות הציבורית, בישראל אפשר לאתגר את העולם היהודי, לבחון אותו, לחיות אותו במגוון רחב של אופנים. מבקרי הגישה טוענים שהשימוש בישראל ככלי לעיצוב זהות יהודית הוא בעייתי, שהרי איך אפשר לפתח זהות חיובית דרך מקום מרוחק כל כך פיזית עם כל כך הרבה בעיות וקשיים? וודאי שיש משהו קרוב ונגיש יותר שיאפשר בנייה של זהות יהודית. אינני מסכימה עם ביקורת זו, שכן אין זה נכון לבנות זהות רק מדברים חיוביים. זהות נבנית מתוך מציאות, והמציאות סביב מורכבת, גם אם נתעלם

---

³ Ibid. 482

לרגע מן המימד הישראלי. יתרה מזו, ישראל היא מרכיב מהותי בבניית הזהות, אך אינה המרכיב היחיד ובוודאי שאינה המרכיב היחיד שיש בו מימדים חיוביים ולא חיוביים.

המודל השלישי, מודל העמיות היהודית. למחנכים במודל זה, ישראל עם כל ייחודיותה ומרכזיותה, הינה חלק ממארג עולמי של קהילות יהודיות. הייחוד והמרכזיות אינם מהווים בונס בתפיסה של זהות יהודית או חינוך יהודי. מדינת ישראל היא אחת מן המסגרות האפשריות לחיים יהודיים, והייחודיות שלה נמדדת לאור ייחודיותם של מקומות אחרים. עבור המחנכים בדרך זו, במדינת ישראל באים לידי ביטוי הרצונות, ואף הצרכים הלאומיים-קולקטיביים של העם היהודי. אני מתקשה להסכים עם הגדרת העמיות היהודית כמודל עצמאי. לדעתי הוא משתלב במודלים אחרים, אם כמתודה בחינוך לישראל ואם כטקסט ואם כדרך לבחינת מה שקורה בעולם היהודי הרחב

המודל הרביעי, מודל רומנטיזציה לישראל. חינוך לישראל מחייב את המחנכים להביא את פניה המיתיות-רומנטיות של ישראל בליווי צדדיה הריאליסטיים. המחנכים מבקשים לחפש ולחנך לחיפוש דרך אפשרית לשלב יחדיו את פאר העבר עם הווה ולקראת העתיד:

"The educational strategy employed by the practitioners of this model seek to forge a simultaneously ironic and sentimental relationship with Israel in which ideological convictions can be perpetuated without naïveté."⁴

היכרות מעמיקה עם החלקים הקשים, הכושלים של מדינת ישראל הינה מהותית לקיום מערכת יחסים עם רעיון המדינה היהודית ואף מהותית ליצירת אידיאולוגיה שתביא לידי מעשה. רבים קוראים לגישה זו 'גישה מעורבת וביקורתית' ורואים במדינת ישראל, החברה הישראלית והחברה היהודית כנמצאות בתהליכים להפוך למקום טוב יותר.

את המודל החמישי, מודל טקסטים יהודיים קלאסיים ניתן למצוא בעיקר, אך לא רק, במוסדות לימוד אורתודוקסיים. ישראל היא חלק מלימודי יהדות דרך הפריזמה של עולם המצוות. לדידם, ישראל היא חלק מלימודי יהדות שכן היא הבסיס לאמונה ולמחשבה היהודית. הקמתה של מדינת ישראל ומה שקורה בה בהווה משניים לעובדה שעצם הישיבה בה היא מילוי תפקידה ההיסטורי של

---

⁴ Ibid. 487

היהדות. ההווה של מדינת ישראל אינו חלק מתוכנית הלימודים אלא כיצד ישראל מוצגת בתנ"ך ובטקסטים רבניים. במידה רבה, מודל זה מאפשר להולכים לאורו לא להתמודד עם שאלות פוליטיות, חברתיות או דתיות הקיימות כיום בחברה הישראלית, אך עליו להתמודד עם שאלות על קיומן של קהילות יהודיות דתיות אורתודוקסיות מחוץ לישראל כיום.

המודל האחרון, המודל ההשוואתי, רואה בישראל ובמציאות של ריבונות יהודית כמקור לשאלות חינוכיות מהותיות לחיים יהודים. מדינת ישראל מהווה מקור נושאי ללמוד כמו שטקסט יהודי מימי הביניים הוא מקור לימוד.

"The living breathing Judaism that is the public culture of the Jewish State is placed beside the classic texts of the Jewish tradition and is made open to analysis and discussion. However in this approach contemporary Israel emerges as one of the piecemeal resources that Jews look at when they want to think about issues in the world. Israel becomes a reference point for formulating contemporary Jewish thought in the Diaspora in the same way the Talmud is....an integral part of the exploration of contemporary Jewish tradition."⁵

רובי גרינגרס, אחד מהמחנכים המובילים ב'מקום', יזמה חינוכית של הסוכנות היהודית, מייצג במאמרו על חינוך לישראל (Hugging and Wrestling, Alternative paradigms for the Diaspora- Israel relationship) את הגישה הטוענת כי בשטח נראה שהמודל ההשוואתי ומודל המעורבות משמשים בערבוביה, מערכי השיעור אותם הם מציעים משלבים אומנות עכשווית, השוואה בין טקסטים קדומים, טקסטים של הוגי ציונות וטקסטים עכשוויים (תהיה זו שירה או פרוזה), מודעות לתרומה הגדולה שיש ליהודי התפוצה לתת ליהודי ישראל, מודעות שלדבריו עברה שינוי. הוא מגדיר את היחס של התפוצה לישראל מלפני תקופת האינתיפאדה הראשונה כחיבוק, ולאחריה כמאבק. זהו מוטיב המלווה את עבודתם החינוכית: לשתף בטוב וברע.

חשיבות ההיכרות עם המודלים השונים הולכת יד ביד עם הצורך בהגדרת האידיאולוגיה שתעמוד מאחורי חינוך על ישראל וחינוך בכללם. האידיאולוגיה תשפיע לא רק על המודל אלא גם על בחירת המחנכים, בחירת נושאי החינוך, המתודות, האתרים בהם יבקרו במהלך טיול ארצה ועוד. מבין

---

⁵ Ibid. 489

המודלים שהוצגו אני משתמשת במודל המעורבות ובמודל ההשוואתי. אני מאמינה עד מאוד כי על תפיסת העמיות, השותפות הרת הגורל בין יהודים בכל העולם היא חלק במודלים האלו ומהווה גם כלי בחינוך היהודי.

אתגרים בעולם החינוך היהודי

בנוסף לאתגרים האידיאולוגיים ולחוסר בדיון אקדמי-מחקרי-תיאורטי, חזן מציף שתי בעיות, שעבורי הן שניים מן האתגרים הגדולים העומדים לפתחי בעבודה בבית ספר יהודי יומי. בהמשך אתייחס למחקרה של ד"ר ליסה גרנט, ששופך אור על אתגר נוסף לחינוך לישראל.

האתגר הראשון: טיולים לישראל. אמנם, בעשורים האחרונים הפכו הטיולים ארצה למנת חלקם של רבים ממוסדות החינוך היהודי בארה"ב, אך שאלת איכותם עומדת לבחינה: לדבריו, רבים מהטיולים ארצה נראים אותו הדבר, והתכנים המועברים אינם שונים בין אם זהו טיול של תגלית או טיול של ילדי כיתה ח' או ט' שלמדולומדים בבית ספר יהודי.

האתגר השני, המתייחס באופן ישיר לכותרת של המאמר היא העברית. יהדות ארה"ב, על כל זרמיה, ויתרה על העברית. העולם היהודי דחה את חזונו של סלומון שכטר שראה בעברית את אחד מעיקרי הקשר של עם ישראל, ובדבריו של חזן:

"Hebrew and Eretz Yisrael are intimately connected, and in losing the Hebrew battle, American Jewish education seriously weakened its Eretz Yisrael dimension. Hebrew would have been an organic and primordial link to Eretz Yisrael but by rejecting Hebrew, American Jewish education seriously crippled the development of that inherent organic and primordial link to Eretz Yisrael that we see in some other Diasporas."⁶

דבריו של בארי חזן כואבים, נכונים מאוד גם להיום ונוגעים באחת החוויות החזקות שלי מהשנים האחרונות: התלבטות גדולה ומתמשכת סביב הוראת עברית בבית הספר יום א' ביפן: מפגש פעם בשבוע, 3.5 שעות הוראה, מתוכם שעה ורבע מוקדשים לעברית. מה ללמד: עברית מדוברת? עברית של תפילות? עברית מקראית? האם מלמדים לקרוא ולהבין? אולי רק לקרוא? ההורים של הילדים,

---

⁶ Chazan. Schechter's Lament, p. 5

בני גילי פחות או יותר, אינם מבינים את שפת התפילה, ואת פרשת הבר מצווה שלהם למדו בעל פה. כלומר, יש כאן בעיה ארוכת שנים וטבועה עמוק בתרבות של החינוך היהודי. שאלת העברית עלתה לאחרונה ביתר עוצמה בכנס בו השתתפתי של מחנכים יהודיים מכל העולם שהתקיים בירושלים: ישראלים צפון אמריקאים, אירופאים ודרום אמריקאים מנהלים דיונים על חינוך לישראל ומהות המחנך לישראל. לדרום אמריקאים ולחלק מהאירופאים קשה מאוד עם האנגלית ויחד עם זאת, איכשהו ברור לכולם שהם צריכים להשתדל לדבר אנגלית ולא שאחרים צריכים להשתדל לדבר עברית. נראה שעולם החינוך היהודי המשלים עדיין לא התייחס לנושא המורכב הזה ביסודיות ויש צורך דחוף לגעת בו מחקרית ופרקטית.

ד"ר ליסה גרנט, במאמרה "Pluralistic approaches to Israel Education"⁷ מביאה לשולחן הדיונים את התשובה הנפוצה לשאלה למה ללמד על ישראל: כדי שהחניכים יאהבו את ישראל. אך כיצד ניתן ללמד מישהו לאהוב? אי אפשר ללמד אהבה! אפשר להשפיע על עולם הידע והרגשות כדי ליצור קשר חיובי, אך ההשפעה צריכה להיות מבוססת על מטרות. מה היינו רוצים שהם ידעו, מה היינו רוצים שישפיע על האופן שבו חושבים על ישראל.

מקרה מבחן בבתי ספר יומיים

המחקר המקיף האחרון בתחום החינוך היהודי, מחקר שנערך על ידי אלכס פומסון, ג'ק ורטהימר, וחגית הכהן-וולף, על מקומה של ישראל בבתי ספר בצפון אמריקה⁸ ובדק 95 בתי ספר יהודיים בצפון אמריקה, מראה כי אכן גרנט מצביעה על אחד האתגרים הגדולים העומדים לפתחם של אנשי חינוך, אתגר המהווה חוט שני בין כמעט כל המאמרים אותם סקרת: היעדר אידיאולוגיה מגובשת ברת מדידה של החינוך לישראל.

---

⁷ Lisa Grant, "Pluralist approaches to Israel education," *Journal of Jewish Education*, Vo. 77 (2011)

⁸ Alex Pomson, Jack Wertheimer, Hagit Hacohen-Wolf. "Hearts and Minds: Israel in North American Jewish Day Schools.", Avi Chai (2014)

מחקרם של פומסון ושות' ביקש לבחון מה רוצים בתי ספר יהודיים ללמד על ישראל, ומה החוויה אותה מקבלים התלמידים בבתי הספר. במחקר רואינו הורים, תלמידים, בוגרי בתי ספר, מורים ומנהלים. חמישה ממצאים עיקריים עלו מן המחקר:

1. ישראל מהווה את הדבק המחבר ביחד את כל חברי קהילת בית הספר. למעשה האמירה היא שישראל היא המכנה המשותף היהודי היחיד שמחבר את כל משפחות בית הספר אחת לשנייה. העדיפות הגבוהה ביותר של בתי הספר והמורים היא להשפיע על העולם הרגשי של הילדים. רצון זה חוצה מגזרים וגללים, אם כי בגילאי היסודי הדבר נוכח יותר. נראה כי ישנה הנחה שילדים צעירים אינם מסוגלים להתמודד עם מורכבויות שמציבה ישראל המודרנית וכי את המורכבויות יש להביא לשיח כיתתי אחרי שכבר נבנה בסיס איתן של קשר לישראל. השיח על אופן החינוך לישראל פונה לעולם הרגש:

"...their goals are directed towards cultivating of emotional states: identification, allegiance and attachment. Israel education in day schools, we have found, is to a large degree a practice of working on the heart."⁹

החינוך לישראל בבתי הספר היומיים נוכח מאוד במרחב הפיזי של בית הספר, מתמונות של אתרים בארץ, אישים ידועים בארץ, שבעת המינים ועד עבודות אומנות שנעשות בשיתוף עם בית הספר בישראל כחלק מתוכנית מפגש. מרבית השיעורים לכיתות היסוד סובבים סביב לימוד חוויתי: 'טיסות' ארצה, משחקים שמשחקים ילדים בישראל, ספרים שקוראים ילדים בישראל, ואוכל שילדים אוכלים בישראל. שיעורים אחרים סובבים סביב ישראל במרחב ההיסטורי גיאוגרפי של העם היהודי, כלומר, לימוד צמוד טקסטים יהודיים, תנ"ך משנה וכדומה. ברבים מבתי הספר לימודי ישראל מתרחשים כחלק משיעורי עברית. חלק מתוכניות הלימוד להוראת עברית משלבות בתוכם אלמנטים רבים של תרבות וידע על ישראל. מחוץ לשיעורי העברית מרבית בתי הספר מתקשים לשלב תכנים הקשורים לישראל כחלק מהלימודים הכלליים. רק בית ספר אחד מאפשר, מעודד ואף מסייע לכל אנשי הצוות לצאת לטיול ארצה שבו הם פוגשים את אנשי השותפות ואת צוות בית הספר שאיתם יש להם

---

⁹ Ibid. 10

תוכניות מפגש¹⁰. הם מטיילים בארץ וחוזרים לבית הספר מודעים לחוויה ולייחודה ויכולים ביתר קלות לשלב את ישראל בתוך תכנית הלימודים שלהם. דוגמאות לשילוב ישראל בלימודים כלליים הוא ניסוי שעורכים הילדים בכיתת כימיה לפי הניסוי שערך אילן רמון ז"ל במעבורת החלל, או ניסויים שמתקיימים במקביל בבית הספר של השותפות בארץ. מעטים מהתיכונים מעודדים את הילדים לקיים מועדוני ישראל כחלק מהפעילות החוץ-לימודית שלהם (בזמן הפסקת צהריים). לחלק ניכר מבתי הספר יש מורים שליחים, שליחים בתוכנית שנת שירות או בנות שירות לאומי. הנוכחות של שליחים צעירים בבית הספר מסתמנת במחקר כחיובית ביותר:

"...Students in several schools we visited commented on the special relationship they have established with these Israeli youth who, as slightly older peers, have enriched their understanding of Israel and have helped them relate more concretely to Israeli life...."¹¹

בחלק מבתי הספר החינוך לישראל מתקיים סביב תוכנית הלימודים לחגים. לפעמים אין מערך לימוד מסודר ורלוונטי לכל גיל, וקורה לא פעם שהילדים לומדים את אותו הדבר כל שנה מחדש. מעבר ללימוד ישראל בכיתות, נחגגים אירועים הקשורים לישראל כקהילת בית ספר: יום העצמאות, יום הזיכרון, בחלק מבתי הספר גם חוגגים את יום ירושלים. המפגשים הרחבים מאפשרים יצירת אווירה בית ספרית מהנה ו/או מעשירה סביב ישראל.

שני שלישי מבתי הספר שהשתתפו במחקר לקחו על עצמם לאפשר לכל תלמיד בית ספר לבוא ארצה לטיול בית ספרי. זוהי מגמה שהחלה בעשרים השנים האחרונות היא דורשת מחויבות כלכלית גדולה מצד ההורים ומצד בית הספר שמסייע כלכלית למי שאינו יכול. תוצאות המחקר הראו שיש נתק בין מה שקורה בטיול לבין מה שקורה בבית הספר. מהמחקר עולה כי הבעיה השנייה שזיהה בארי חזן בקשר לחינוך ישראל שרירה וקיימת: אין הבדל תכני בין טיול של כיתה ט, עם ילדים שסיימו כמה וכמה שנות חינוך יהודי לבין טיול של תגלית. אין בטיולי בית הספר האלו דגש על הדרכה בעברית, או קישור לשיעורי עברית תנ"ך בבית הספר. מרבית צוות ההדרכה אינו מתוודך להתאים את ההדרכה לילדים שיש להם ידע קודם, במרבית בתי הספר מורי ומחנכי הכיתה אינם מעורבים בבניית הטיול

¹⁰ למען הגילוי הנאות, זהו בית הספר שבו אני עובדת, גולדה אור אקדמי. זהו גם בית הספר שבו מתקיים הניסוי של אילן רמון שמסופר עליו בהמשך.

¹¹ Pomson et. al, "Hearts and Minds", p. 19

ועוד. יחד עם זאת, מאיר חזן את כך שהחוויה בארץ מלטשת את הדרך שבה המשתתפים חושבים על ישראל ועל העולם. בזכות הטיול רעיונות מסוימים השתלבו טוב יותר במחשבות של בני הנוער. עבור חלקם הליטוש מקרב לישראל ועבור חלקם הוא מרחיק.

2. ממצא שני עוסק בצוותי ההוראה של בתי הספר, מי שעוסקים בחינוך יהודי מתחלקים לאחת משתי הקטגוריות הבאות: שני שלישים מוגדרים כ-exemplars, היינו מורים שמאמינים שהדרך הטובה ביותר לחנך לישראל היא בשיתוף חוויות אישיות שלהם עם התלמידים. הקטגוריה השנייה, קצת פחות משליש שייכים לקבוצה המכונה ה-explorers, הם מקדמים את תלמידיהם ללמוד על ישראל דרך חקירה ולימוד עצמאיים (עם הנחיה).

נשים מהוות רוב בצוותי ההוראה על ישראל, רובן מעל גילאי 30, שני שלישים נולדו בצפון אמריקה, מעל רבע נולדו בישראל ולמעל ל-80% יש קרובי משפחה בארץ. מעל 90% ביקרו בארץ, 80% בעלי הכשרה בהוראה, ו-20% בעלי הסמכה רבנית. מרבית המורים סימנו כי מטרתם ומה שהם מאמינים שהם אכן יכולים לממש היא לטעת בתלמידים גאווה כשהם חושבים על ישראל ולטפח אהבה לישראל. לעומת זאת בתחומי הידע סביב הקונפליקט הערבי-ישראלי או תרבות עכשווית בישראל מרביתם אינם מרגישים מספיק בנוח ללמד וחושבים שלא יוכלו להצליח בכך. עוד עולה כי לרבים מהמורים לא ברור מה האתוס של בית ספר ביחס לישראל וזה משפיע על היכולת שלהם ללמד.

שני סוגי המורים שצוינו לעיל, ה-exemplar וה-explorer נמצאים בכל בתי הספר ללא הבדל מגזרי. הראשונים, לרוב מציבים לעצמם מטרות רחבות וגדולות: ברמה הקוגניטיבית, ברמה הרגשית-התנהגותית, הם יותר בטוחים בהצלחתם להשיג את המטרות האלו ונוטים יותר להאמין שלתלמידיהם יש תחושות חיוביות על ישראל. מורים בקטגוריה זו הם בעלי עמדה ברורה יותר לגבי משמעות היותם יהודים בין אם זה בדרך דתית, תרבותית, אתנית ואתית. הממצא הזה מהווה הזדמנות ואתגר לבתי הספר. מצד ההזדמנות שהממצא מעיד עליו הוא שיש פוטנציאל להכשרות מקצועיות בין ועם כל המגזרים. האתגר העומד לפתחם של בתי הספר הוא הצורך להיות ערניים לגיוון ולשוני שיש בכיתותיהם בנושאים הנלמדים, במתודות שבהם מועבר החומר ובמסר שעובר. לא תמיד החיבור האישי מסייע לכל התלמידים לפתח את הקשר הרצוי עם ישראל. זאת ועוד, מחקרה של גרנט מאיר נקודה מהותית בשיח על החינוך היהודי, נקודה שגם חזן ואייזקס מתייחסים אליה: לא

חסרות תוכניות חינוכיות טובות! האתגר הוא בתרגום לשטח:

"Learning is a product of a dynamic interaction between teacher, content and learner. Even if a written curriculum challenges student to explore and grapple with multiple perspectives and a host of complicating factors, the role of the teacher and the developmental readiness and receptivity of the learner are equally important factors that determine learning outcomes."¹²

משמעות הדבר לתפיסתי היא שיש ליצור תוכניות ולהתאים את הקיימות כך שיהיו רלוונטיות באופן המתאים לכל בית ספר לפי צוות המורים, אופי קהילת בית הספר, אופני הלמידה הנפוצים בבית ספר וכדומה.

הממצא השלישי והרביעי, מבססים את תפיסתי בעניין חינוך ישראל. אחד האתגרים המינוריים אך סימבוליים הוא תרגום המונח הזה לעברית: מחנך ישראל? אולי המחנך לישראל? המחנך על ישראל? נדמה לי שלעובדה שאין תרגום הולם נוח/זורם של המונח מהווה עדות לכך שאל לנו לבחון רק את ישראל או רק יהדות הממצא השלישי במחקרם של פומסון ושות' על בתי ספר יהודיים בצפון אמריקה מנכיח עבורי שהמהות רחבה יותר :

3. חיבור התלמידים לישראל צומח מתוך הקשר שלהם לעם היהודי. מכאן שעלינו לעסוק בחינוך יהודי. ישראל היא חלק מזה. טיפוח קשרים עם יהודים מסביב לעולם תורם לחיבור שלהם לישראל. הדרך למעורבות עם ישראל עוברת דרך מערכות היחסים של תלמידים עם קולקטיבים יהודיים ברחבי העולם – זוהי העמיות היהודית. ממצא זה מחייב גם להכיר את המאפיינים של תלמידי בתי ספר יומיים יהודיים: באופן כללי אלו ילדים שהלכו למחנה קיץ יהודי, מעל שליש מהם פעילים בתנועות נוער ציוניות, רק 7% מכלל הנשאלים גדלים במשפחות מעורבות, 39% טוענים שאחד מהוריהם פעיל בקהילה, ליותר מ 60% מהנשאלים יש קרובי משפחה בישראל. ובמילותיו של המאמר :

---

¹² Grant, "Pluralist approaches to Israel education," page 9

"They are not typical of their peers in their Jewish knowledge, commitment and feelings about being Jewish. They also tend to be recipients of the best education and socialization the Jewish community can provide"¹³

ממצאי המחקר מגלים שלמרות שעבור רוב התלמידים ישראל מהווה מרכיב חשוב בזהות שלהם, זו אינה ישראל העכשווית אלא ישראל המיתית. בתיאורים שנתנו להם על הארץ, הדירוג הגבוה ביותר היה לתיאורים המוגדרים כעל-זמניים, מיתיים: ישראל כמולדת העם היהודי, ישראל כמקום עם אווירה יהודית, מקום לחקור בו את הזהות היהודית שלהם. לאף אחד מאלו אין קשר ישיר לחיים כפי שהם כיום בישראל. אין קשר לתרבות ישראלית, לאתגרים חברתיים ובטחונים של ישראל המודרנית. המחקר הראה כי ישנם נושאים שתלמידים מרגישים שלא בנוח לדון בהם: אקטואליה ישראלית, חיי היום-יום בישראל, זרמים בישראל, תרבות ישראלית. נושאים בהם כן היה להם נוח לפתח שיחה סביבם היו נושאים שמשותפים גם להם כמי שגדלים בארה"ב: סרטים, מוזיקה, ספרים וכן שיחות סביב השואה. בשאלות שבחנו את הקשר של התלמידים לישראל נתקבלו תשובות דומות מאוד לשאלות שנשאלו סביב יהדותם. למעשה בין אם התלמידים חשו קשר חזק או חלש ליהודים מהעולם או מישראל, למדינת ישראל או לקהילה היהודית המקומית שלהם, הם ראו בקטגוריות הללו דברים בלתי נפרדים. התובנה הזו צריכה להשפיע על אופני הוראת יהדות וישראל בבתי הספר. חינוך לישראל יהיה מעניין יותר עבור התלמידים, אם ילמדו נושאים הקשורים לישראל כחלק מתוך הקולקטיב היהודי, קיומו ותרבותו. מכאן שאם לצעירים אין קשר חזק לעם היהודי ותרבותו, היחס שלהם לישראל יהיה בו חוסר תכני. בנוסף לאלו גילאי התלמידים מהווים גורם משפיע על התפיסה שלהם את ישראל וכמובן גם המגדר: בנות נלהבות יותר מבנים בני גילם בכל מה שקשור ליהדות, יהיו אלו עניינים דתיים, אתיים, אתניים וקהילתיים.

"Overall, as compared to 8th graders, the attitudes and commitment of 12th grade students are more strongly oriented around Jewish center of gravity, expressed in terms of peoplehood more than religion or spirituality."¹⁴

---

¹³ Pomson et. al, "Hearts and Minds", p. 35

¹⁴ Ibid. 38

דבריה של גרנט על כך שתוכניות טובות משלבות אינטראקציה דינאמית בין המורה, התוכן והלומד מהדהדות בדברים אלו. אם החיבור הכללי יהודי מביא לחיבור לישראל המשמעות היא שתוכניות הלימוד על ישראל חייבות לקחת בחשבון את התמונה הרחבה של קהילות יהודיות בעולם, את מגדר הלומדים, את אופי ההוראה של המורה ועוד. במקום זה גם מהדהדים דבריהם של חזן ואייזקס בדבר חסך אידיאולוגי. מה היא האידיאולוגיה שבית הספר רוצה לחנך אליה, מהי עמדת בית הספר בנושא חינוך ישראל במסגרתו. אם הייתה עמדה מוצהרת נקל היה לבנות תוכניות לימוד עבורה שמותאמות לשטח.

4. דוגמא הורית אישית. כשהורים פעילים בחיי קהילה, גם אם זה לא בפעילות הקשורה לישראל יש סיכוי גבוה יותר של התלמידים להרגיש קשר חזק לישראל. מעורבות הורים בחיי הקהילה היהודית היא מנבא חזק יותר לקשר של התלמיד עם ישראל מאשר הטיול לישראל.

ניתוח ממצאי המחקר לימדנו שיש קשר חזק בין משפחת התלמיד לבין מה שהוא חושב ומרגיש. זה תואם מחקר סוציולוגי רב שנים בנוגע להשפעת המשפחה על הזהות היהודית של חבריה. במקרה המבחן הנ"ל ההשתייכות הזרמית של כל משפחה יכולה גם היא להיות גורם מנבא לגישת התלמיד. ניתוח הנתונים שנאספו מלמדים כי ילדים במשפחות בהם ההורים פעילים בתפקידי מנהיגות, אם סביב ישראל או בבית הכנסת, פדריציה או כל ארגון יהודי אחר לילדים יהיה יחס חיובי לישראל וקשר רגשי גבוה יותר, גם אם ההתנדבות לא הייתה בתפקיד מאוד משמעותי.

"Simply put, the students' emotional bond to Israel seem strongly connected to having seen their parents participate and play leadership role in the Jewish community, whether or not their parents' participation and leadership is directly concerned with Israel"¹⁵

ממצא זה הולך יד ביד עם הממצא הקודם בו יחס חיובי לישראל קשור בשאלה האם יש חיבור של התלמיד לעם היהודי בכללותו. מחויבות משפחתית לעם היהודי שבאה לידי ביטוי אקטיבי מהווה את היסוד שעליו נבנית המחויבות לישראל. נדמה לי שכאן יש להזכיר את דבריו של אייזקס בדבר אידיאולוגיה כדבר מה שיש לו ביטוי בשטח, נושא החשוב לנו אנו נפעל בו, יש בו כוח שינוי.

---

¹⁵ Ibid. 47

המיקום הגיאוגרפי של המשפחה הוא בעל השפעה פחותה יותר אך יש לו משמעות עבור משפחות פחות מעורבות: ילדים שגדלים באזורים בעלי אחוז יהודים גבוה יש להם נטייה לפתח יחס חיובי לישראל גם אם הוריהם אינם פעילים¹⁶. הזרם אליו משתייך בית הספר גם מהווה גורם בעל השפעה. לרוב, הלומדים בבתי הספר האורתודוקסיים יפתחו תחושות חיוביות כלפי אלמנטים של חיים יהודיים בישראל אך זו מלווה ותחושה שישראל היא מקום פגיע שיש להגן עליו. מי שלמדו בבתי ספר שאינם אורתודוקסים הם בעלי בטחון גבוה יחסית בכל אשר נוגע לידע על ישראל ומתעניינים יותר בהיסטוריה של המדינה. ממצא זה מעיד על כך שמה שקורה בבית, במסגרת המשפחה הוא חשוב לא פחות ממה שקורה בבית הספר. אם נשתמש במונחים של תנועת נוער, דוגמא אישית אזי שלדוגמא האישית יש חשיבות גם כאן. באותה מידה שבה אי אפשר שאת כל החינוך היהודי יקבלו בבית הספר כך נכון גם לגבי חינוך ישראל.

5. הממצא האחרון במחקר של פומפסון ושות' מתמקד בתלמידים עצמם: בכל בית ספר יש

אחוז נמוך, בין רבע לחצי, של ילדים שהם יחסית מנותקים מחיים יהודים בכלל ומישראל במיוחד. ההשפעה הגדולה ביותר של בתי ספר בתחום של מעורבות לישראל יכולה להיות לאוכלוסיה הזו, הקשרים הטובים שירקמו איתם הם בעלי משמעות גדולה עבורם אישית ועבור חיבורם לקהילה היהודית ולישראל. בעוד התלמידים הפעילים מורווחים מפעילות בית הספר המחזקת את הבסיס שיש להם מבית, אצל התלמידים הפחות פעילים אפשר להפוך את התפיסה השלילית על ישראל לתפיסה חיובית אם בית הספר יצור תרבות של חיבור לישראל העכשווית. כשבית הספר מעסיק רכז תחום ישראל שאחראי על שילוב ישראל בכל תחומי בית הספר יש לכך השפעה גדולה יותר על התלמידים שאינם מעורבים לעומת אלו המעורבים. יתרה מזאת, כשבית הספר מקדיש זמן ואמצעים לאירועים הקשורים לישראל דרך תוכניות ופעולות שונות יש לכך השפעה גדולה על מי שמשפחתו אינה פעילה בקהילה.

גרינגרס מעלה נקודה מעניינת: הדורות האחרונים שעוסקים בחינוך לישראל אינם מכירים מציאות שבה אין לישראל זה בניגוד למי שחינך אותם. אמנם במאמרו, הפרט הזה אינו בולט במיוחד, אך אני חושבת שיש בו חשיבות גם לגבי הבתים מהם באים התלמידים, בייחוד אלו שאינם מאוד מחוברים

¹⁶ סביב ממצא זה אני מבקשת להעלות נושא שאינו קשור ישירות לכאן אך קשור לחינוך יהודי. החיים בחברה הישראלית שבה יש רוב יהודי ואולי נתפסים כתשובה הולמת לממצא זה, הם אתגר שכן החברה היהודית בישראל גם היא צריכה לחשוב מהו החינוך היהודי אותו היא מעניקה לילדיה במערכות החינוך הפורמאלי שלה.

לקהילה היהודית, שהרי אם ישראל היא חלק מהמציאות, וזו מציאות קשה שמאתגרת חלקים רבים מהאמונות של מי שהוא חלק ממדינה כמו ארה"ב, אזי קל יותר לא להתמודד איתה, קל יותר להשאיר אותה מחוץ לשיח המשפחתי.

הצעה לקווים מנחים לחינוך ישראל

בכמה מהמקורות שהוצגו כאן עולה כי האתגר של חינוך יהודי אינו במיעוט המערכים שיש בשטח אלא בהתאמתם לצרכים של כל בית ספר, בית כנסת, תנועת נוער וכדומה. אחד המענים שעלו בשנים האחרונות הוא ה-iCenter בשיקגו, מרכז למידה, הכשרה ומחקר על ישראל וחינוך לישראל. הם מציעים אחד עשר ערכים, רעיונות וגישות "המהווים את בסיס החתירה למצוינות בנושא לימוד ישראל במסגרת חינוך יהודי בעולם". למעשה אלו קווים מנחים להתאמה או בנייה של מערכי חינוך והוראה של ישראל. במידה רבה ניתן לבחון לאורם האם נושא הלימוד הנבחר, המתודה, המטרה והיעדים אכן רלוונטיים. לכל אחד מן העקרונות נכתב נייר עמדה המציג את האתוס והרוח שמאחורי הבחירה בעמדה זו. כל אחד מניירות העמדה נכתב על ידי אנשי חינוך, אנשי מחקר ואנשי רוח העוסקים בתחום החינוך לישראל.

העיקרון הראשון: חיוני לזהות יהודית. חינוך ישראל הוא מרכיב הכרחי בפיתוח הזהות של הדור הצעיר כיהודים וכבני אדם, יש כאן מעגל משוב: ככל שאדם לומד ומכיר יותר כך קל לו יותר להשתלב בחיים יהודיים, וככל שמשתלבים יותר בחיים יהודיים כך מפתחים יותר ידע, שליטה ובעיני חשוב מאוד שהלומד יפתח יותר נוחות. הלימוד צריך לשלב מוטיבים פורמאליים ובלתי פורמאליים כאחד, לימוד שיעודד חניכים להתנסות בדרכי חשיבה ועשייה שונים ממה שהתנסו עד כה, חוויה שתעורר אותם לחשוב מה משמעות היותם יהודים.

"Whichever route one takes in Jewish education, the effect of building cultural capital one accumulates- the more salient one's Jewish identity is likely to be"¹⁷

הפיכה של ההון היהודי לנחלתם של יהודים תסייע להם לראות את העולם דרך משקפיים יהודיות, ליצור מסגרות חברה ותמיכה יהודיות וזה מגביר את המחויבות ליהדות. נקודה נוספת שמעלה מחבר

---

¹⁷ The Aleph-Bet of Israel Education, p. 3

עיקרון זה, פרופסור לאונרד סאקס, הוא שישנה חשיבות למקום בו אתה מתנהג כיהודי. העובדה שבמדינת ישראל כל התנהגות מקבלת משמעות אחרת כיוון שנעשית במרחב יהודי.

"The great power of Israel to develop Jewish identity remains only abstract without personal experience. The Israel visit and the ancillary personal, cultural, and linguistic ties provide the greater detail and concrete connection necessary to stimulate deeper consideration of prior knowledge, more nuanced understanding of learned concepts, and greater salience of Jewish personal and social identities. It draws upon one's prior learning and experience and expands upon in ways that would not be possible in any other context, and is therefore a powerful tool to turn Judaism from an abstract collection of values into a concrete, salient identity"¹⁸

העקרון **השני** מתמקד במרכזיות הצעיר הלומד. חינוך ישראל מתמקד בלומדים הצעירים ובזיקתם המורכבת לישראל. בעולם שמשנתה תמידית הבסיס לחינוך ישראל הוא הידע שנצבר על הדור הצעיר, התפתחותו, האינטרסים שלו ועולמו. חווית הלמידה צריכה שהמיקוד שלה יהיה הלומד: תכונותיו, אהבותיו, הדברים שמעניינים אותו, מציקים לו וכדו. לדידו של מחבר חלק זה, ד"ר דייוויד ברייפמן, הדגש צריך להיות על יצירת קשרים אמיצים בין המלמד ללומד ובין ישראל ללומד. המחויבות שלנו כמחנכים היא להכיר את מי שאיתו אנחנו עובדים. לדידו ישנם **שישה מאפיינים** של הדור הנוכחי אותו הוא מכנה 'דור האני':

המאפיין הראשון הוא שאכפת להם. ישנה הנחה רווחת כי זהו דור שעסוק בעצמו, נרקסיסטי. אך בחיפוש אחר זהותם הם מבקשים להבין טוב יותר את עברם, מורשתם ודתם, הם שואלים ומבררים על הדת והתרבות בה גדלו. **המאפיין השני** נוגע לזהותם. בדומה לדור הקודם להם גם לדור זה זהויות מרובות. זהותם היהודית היא מרכיב אחד במכלול הזהויות שלהם. ההבדל בין דור זה לקודם הוא הקלות שבה הם עוברים בין זהות לזהות. כמחנכים חשוב שהחינוך יהיה הוליסטי, כלומר שהתכנים, פעילויות והשיחות יכירו ויכללו את כל הזהויות שלהם שלא יהיו ממוקדות רק במרכיב היהודי.

---

¹⁸ Ibid. pp. 6-7

תחושת הבטיחות והביטחון היא **המאפיין השלישי** של הנוער בימנו. עבור הדור הנוכחי אין תחושה מתמדת של איום קיומי. השואה היא פרק חשוב בהיסטוריה היהודית, מדינת ישראל הייתה ותמיד תהיה. אין זה אומר שזהו דור נאיבי או בור, יש להם הרבה יותר ידע ונגישות לידע. המשמעות היא שהם במידה רבה הגשימו את החלום האמריקאי.

"They have arrived and do not perceive themselves as being distinct from any other ethno-religious American group"¹⁹

המאפיין הרביעי הוא היצירתיות. לנוער של היום יש אפשרות להתבטא ולשתף מכישרונם. זהו דור ה-וויקיפדיה, בו כל אחד יכול להיות מקור ידע. הם רוצים ומצפים להיות פעילים באופן מלא בהכנה ובביצוע של כל דבר שחשוב להם. לסמכות וכבוד יש מקום רק אחרי שניתנה ללומד ההזדמנות ליצור קשר עם האדם בעל הסמכות. בנוגע למסורת המחבר טוען כי למרות שעל פניו נראה שיש זלזול במסורת הדבר אינו כך, אלא:

"Likewise, rituals are only as meaningful as the sovereign selves who help construct and develop them. This rejection of tradition has been interpreted by some as disrespectful – but instead needs to be re-framed within the passion and dedication of those many young Jews who strive to be interpreters and creators and not merely passive recipients of a tradition."²⁰

המאפיין החמישי נוגע לתפיסתם את היותם יהודים. אם בעבר להיות יהודי היה טוב ליהודים, עבורם להיות יהודי זה טוב לעולם. המשמעות שיש בלהיות יהודי היא באקטיביזם חברתי, תרומה לעולם, לסובבים אותי ולא רק לקהילה שלי. הם יכולים להפוך את העולם למקום טוב יותר דרך נקודת המבט היהודית. משמעות הדבר היא שהם יכולים להיות יהודים באופן מאוד חיובי גם במסגרות שאינן יהודיות ועם עמיתים שאינם יהודים. חינוך יהודי טוב, כזה שיש בו חינוך ישראל מאפשר לבני הדור נוחות בזיהויהם על כל גווניה ואתגריה, ובתוך כך גם האתגרים שמיציבה ישראל. אין צורך להסתיר את הפן היהודי בזיהויהם בגלל חשש שישאלו אותם על ישראל.

---

¹⁹ Ibid. 4

²⁰ Ibid. 5

המאפיין השישי והאחרון מהווה רכיב חשוב בעולם ההוראה ובכלל, הדור הצעיר הוא אינטליגנטי וחייב להתייחס אליהם ככאלו בכל תחומי חייהם. הם לומדים לשאול, ולהיות ביקורתיים בכל תחום בחייהם, ואסור שמוטיב זה יפסח על עולמם היהודי. לדידו החיבור לישראל צריך לענות ולהיות מותאם לכל הקטגוריות הללו. על ישראל להיות חלק ממסע הלימוד שכל לומד עובר, לרוב יהיה זה החיבור לאנשים ולמקומות שייחרט בזיכרונם כיוון שיש לאלו מענה לצורך פסיכולוגי לבנות קשרים והבנה לחוויות ודברים שהם עוברים. החיבור צריך להיות דינמי, מעניין, אינטליגנטי, משתף, בעל פנים גלובליות ובר עשייה. החינוך לישראל צריך לקדם את הלומדים לידי עשייה.

נשוב עתה לרצף העקרונות החינוך לישראל שמציע ה iCenter. אנו בעיקרון **השלישי** הנוגע לארץ ישראל ועם ישראל. חינוך ישראל כולל את מדינת ישראל בת זמננו, את אזרחיה, הקשר ההיסטורי והדתי לארץ, החיבור המתמשך בין עם ארץ מדינה. המונח ישראל כולל בתוכו תובנות רבות: מתפיסה מיתית היסטורית של ארץ ישראל התנכית שאליה שאופים להגיע בני ישראל אחרי יציאתם ממצרים. ישנה גם ארץ ישראל שלאחר הגלות וזו המדינה שבה חיו ואליה שואפים לחזור. לכל אלו מצטרפת ישראל של הדורות שלנו, ישראל שחיים בה וזו ששואפים אליה. עבור מחנכים יהודים חשוב להבחין בין ההגדות האלו ובעיקר לבחון איזו מגישות אלו הם משקפים במעשה החינוכי שלהם. כתב הפרק, ד"ר זהר רביב מציע לבחון את מגילת העצמאות ככלי מסייע להבנת המורכבויות בתפיסות השונות של ישראל. תחילתה של המגילה בדגש על האדמה, הארץ, מקום הולדתו של העם היהודי. אתגר גדול למחנכים נמצא במגילה בהכרזה על ארץ ישראל כחלק מהברית בין אלוהים לעמו- תפיסה שיכולה להיות מאוד זרה ללומד בן ימנו. בהמשך המגילה ישראל מוצגת כמקום של זיכרון, רוחניות וקודש. אך הדברים אינם נשארים ברמה הזו, אלא המגילה מציגה בפני הקורא גם את הפן הפרקטי של ישראל, זו שהיא מדינה עם אנשים שחיים בה חיי יומיום. המדינה במגילת העצמאות מכונה מדינת יהודית ולא מדינת היהודים. יש לכך משמעות שחוזרת לעבר ולחיבור למקום וכן לעתיד לחיבור למדינה מודרנית יהודית דמוקרטית. המגילה מחברת בין חדש וישן, בין חול לקודש ויש בה משמעות גם למי שעוסקים כיום בחינוך בכדי להבין עם איזו תפיסת ישראל מגיעים הלומדים.

העיקרון **הרביעי**, הנחת יסודו היא כי חינוך ישראל הוא מרכיב חשוב בחינוך יהודי. מהנחת יסוד זו יש לחשוב על תוכנית לימודים נושאת. חינוך ישראל מתבטא בבחירה של נושאי-על וערכים המשקפים תוכנית לימודים המשכית והיקפית רבת משמעות. חשיבות התוכנית היא ביצירת בסיס עבודה, כלי

עבודה וחזון. מבחנת המרכיבים של תוכנית לימודים לישראל, לדידו של כותב פרק זה, ד"ר ג'אן קטסאו, לכל בחירה יש משמעות ולכן כתיבת תוכנית לימודים, ושיחה על מה יהיה בהם מהותיים. הוא מציע מספר עקרונות מנחים לכתיבת תוכנית ולאחר מכן מה לדעתו צריכה לכלול תוכנית לחינוך ישראל:

"The core values about Israel that we want young people initially to internalize Israel themes that we regard as essential to conveying those values experiences related to Israel that we see as integral to making these values real educational resources that are effective in conveying the values we believe students should internalize behaviors we hope will emerge as a result of this curricular process opportunities for learners to interact with role models (ancient, medieval and modern) that exemplify the values worth preserving and growing texts that are foundational to appreciating the evolving, dynamic relationship of Jews and Judaism to Israel." ²¹

ערכי הליבה שהוא מציע כוללים את תפיסת ארץ ישראל כמקום הלידה של העם היהודי וכן מקור ומקום לידה של טקסטים וערכים יהודיים. הארץ והרעיון של ישראל היו ערך מקודש ומשותף לקהילות יהודיות ברחבי העולם. התנועה הציונית והקמתה של מדינת ישראל משקפת את המחויבות של העם לחדש את הקשר למיקומינו ההיסטורי. מדינת ישראל היא חברה מודרנית דמוקרטית ובעלת קשרים ארוכים ועמוקים לעבר תרבותי ודת. היא ביתם של מעל ל-7 מיליון יהודים ובכך היא מאפשרת ומציבה אתגרים בשילוב עוצמה מדינית ומוסר. קיומה הפיזי כל הזמן מאוים ועובדה זו יוצרת אתגרים בעלי עומק רב. ארץ ישראל היא בית רוחני ותרבותי ליהודי כל העולם. קשר עם ישראל העכשווית מהווה גורם מעשיר בחיי יהודים. בסופו של דבר הדרך המהנה והנושאת פירות לדעת את ישראל היא דרך חוויות מרובות בישראל גופא. אחד מהחוויות האלו צריך להיות מפגש.

מחבר העיקרון **החמשי**, ד"ר בארי חזן, מבקש לשים דגש על נרטיבים מגוונים. חינוך ישראל משלב נרטיבים דתיים רעיוניים היסטוריים ובני זמננו וזאת על מנת לתמוך בהתפתחותו של הנרטיב האישי

---

²¹ Ibid. 3

מתוך ההקשר הרחב יותר. בחינוך בימנו יש לנרטיב, לסיפור המסופר, חשיבות גדולה. דרך הסיפור אנו למדים על העובדות ההיסטוריות החברתיות הדתיות כפי שנתפסות בעיני כל מספר.

"Israel today lends itself to diverse vantage points, perspectives, and "telling" of the story. Indeed, the diverse pictures of Israel are in some ways the essence of life in Israel. The richness of Israel is that everyone is a narrator and everyone is a photographer."²²

ד"ר חזן מציג בפנינו שלוש מטרות בנרטיבים של חינוך לישראל. הראשונה, לסייע לדור הצעיר ללמוד את ליבת הסיפור היהודי כפי שבא לידי ביטוי במציאות ונבנה על בסיס העבר. השנייה, להכיר בעובדה שאחד הגורמים המהותיים ביותר לחיים יהודיים היה הפתיחות לנרטיבים שונים, לעמדות שונות, לתרבות המחלוקת ולהבנה שיש דרך לעשות זאת לשם שמים. המטרה השלישית, לסייע לדור הצעיר להפוך להיות המספרים והצלמים של הסיפור, לספק בידם את הכלים לראות את השונה ממך ובמקביל לפתח את הסיפור שלהם. נקודה מרכזית שעליה מעיד ד"ר חזן היא הצורך להתחיל את תהליך הלמידה בגיל צעיר ועד התיכון כדי שבהגיעם לעצמאות ובגרות יהיו להם הכלים לספר ולהיות חלק מן הסיפור. בנוסף לאלו מציע המחבר מספר סיפורים שיש ללמד: ארץ ישראל והברית ההיסטורית - המקור של העם היהודי והאתוס שמלווה את העם היהודי. סיפור הזיכרון ותקווה שמייצגים את היכולת המופלאה של העם היהודי דרך מנהיגיו להפוך מעם לדת:

"In this narrative, Jews become part of a religious community existing, in varying degrees of accommodation, in diverse host countries while preserving core values, behaviors, and texts of former days. Central to this story is the ongoing remembrance, citation, and longing to return to Zion. While out of Israel, the Jewish people used ritual (breaking a glass at weddings, using the words "Next Year in Jerusalem" at the end of the Passover Seder), prayer, poetry (Yehuda Halevi), and law (diverse rabbinic and Talmudic statements) to keep *Eretz Yisrael* and the value of *Shivat Zion* (returning to Zion) as a lynchpin of Jewish existence.

---

²² Ibid. 3

When *Bnai Yisrael* were forced out of the Land of Israel, they retained *Eretz Yisrael* as a powerful spiritual force in the re-engineering of a Jewish life."²³

סיפור נוסף הוא סיפור שיבת ציון המודרני, הציונות ורעיון השיבה לארצנו. הנושא המרכזי בסיפור זה הוא השיבה, העובדה שאיננו מתחילים, איננו יוצרים 'יש מאין', אלא 'יש מיש'. סיפורה של מדינה יהודית מודרנית המעורבת בבניית חברה עכשווית למיליוני יהודים מרחבי העולם שיתקבצו ויבואו לקחת בה חלק יחד עם מיעוטים שחיים כאן היא מהותית לחינוך, כל זאת בהתחשב ב'שכונה' בה נמצאת המדינה ובמצב הקונפליקטים המתמשך. סיפורה של המדינה בא לידי ביטוי באומנות, תעשייה, ממשל פוליטיקה וחינוך, באתגר להיות מדינה מודרנית וגם יהודית ומה המשמעות של כל אחד ממונחים אלו. סיפורם של כלל ישראל חשוב בכדי שילדנו יפתחו קשר אישי בר קיימא עם ישראל הסיפור של כלל ישראל ומגוון הדעות והעמדות שיש בו הן חשובות. הקולות השנים הללו ישקפו את העבר, ההווה ואת העתיד של העם היהודי.

העיקרון ה**שישי** מבין העקרונות המנחים לחינוך ישראל, מתחבר לדבריו של חזן על תרבות ואמנות ישראלית. חינוך ישראל משלב בתוכו היכרות עם תרבות ואומנות ישראלית בת זמננו, משום שנדבר זה מייצג את פניה המורכבות ואת חיותה של החברה הישראלית, והינו בעל ערך רב ביכולת להשפיע ולשלב אנשים באופן משמעותי בהווי החיים הישראלי. אמונות ותרבות פעמים רבות מהוות משקפת ללב ולדופק של האומה, הם עמלים על פני השטח נושאים ורעיונות שלא תמיד היו מובעים באופן אחר. יתרונה הנוסף של האומנות והתרבות היא האפשרות להתחבר לישראל דרך מגוון חושים ולהגיע ללב, לשכל ולנפש של הלומד. אחת הדרכים להביא אומנות ותרבות לתוך חינוך לישראל היא דרך נושאים שמעסיקים אותם. דוגמא אחת היא שאלות על זהות: מה מקומה של ישראל בזהות של יהודי ארצות הברית, כיצד אנו מתחברים לישראל, לישראלים ולתרבות? האם הם רואים את עצמם כחלק מקהילה גדולה יותר? כיצד אפשר להשפיע על הלומדים לראות בישראל בית? על שאלות אלו אפשר לענות דרך יוצרים ישראלים ששאלו את עצמם את אותן השאלות: לאה גולדברג בשירה 'אורן', צילומי חיילים של הצלם עדי נס, הקריקטורות של דוש ועוד.

---

²³ Ibid. 4

"The arts bring the classroom environment alive, creating stimulating experiences by engaging students with learning that suits various learning styles and expressions, thus motivating and inspiring each student."²⁴

כפי שהזכרתי מוקדם יותר, בעיני אחד האתגרים הגדולים ביותר לעתידו של העם היהודי היא העברית. העיקרון **השביעי** מבקש להנכיח את השפה העברית כשפה חיה. העברית הינה מימד מהותי בהבנת ההתפתחות ההיסטורית של ההווה היהודית-ישראלית, כמו גם בהתפתחות הזהות היהודית והקשר עם מדינת ישראל בת זמננו. במילותיה של מחברת פרק זה, לורי ב. סגרין, שפה היא גורם מחבר:

"Language is a primary factor that binds people to people and people to places. It is used every day, enabling us to navigate and make meaning of our lives. It is the purveyor of culture through musical lyrics, theater, newspapers, literature and more. Hebrew is more than the language of Israel – it is in many ways one of the core threads of Jewish peoplehood, connecting the Jewish people through time and space. In today's world, which can feel at one and the same time very intimate and very isolating, connection has become essential, something eagerly sought after. If some of the deepest human connections are forged through language, then it follows that if we want to create a strong sense of Jewish belonging and peoplehood, Jews must own our shared language, Hebrew."²⁵

כיום רוב העברית הנלמדת הן בבתי הספר היומיים והן בבתי הספר המשלימים קשורה לטקסטים מקודשים ותפילה. למרות שעות העברית הרבות בבתי הספר המשלימים, בוגריהם אינם מסוגלים לשוחח בעברית. חשיבות השפה היא גם להבנת התרבות, ותרבות היא הדם הזורם בעורקיה של כל חברה. תרבות ישראלית משפיעה רבות על יהודים ברחבי העולם ולהכיר את התרבות הזו מבלי להכירה בשפתה היא פגיעה בעומק ההבנה וההכרה התרבותית. עברית היא מפתח למעורבות בעושר התרבותי שלנו מהעבר ובעידן הזה. אחת הנקודות המעניינות שמעלה המחברת היא

---

²⁴ Ibid. 11

²⁵ Ibid. 2

חשיבותה של הצלחת הוראת העברית. לא רק ברמה החינוכית הכללית של חיבור טוב ועמוק יותר לתרבות אלא ברמה האישית של הלומד. תחושת ההצלחה בניהול שיחה פשוטה עם חברים מישראל מהווה תמריץ עצום להמשך הלמידה. יש לקבוע מטרות ריאליות עבור בוגרי מערכת החינוך ולהאמין שיש בידנו להצליח.

העיקרון **השמיני** עוסק בהטמעה ושילוב. חינוך ישראל הינו חלק מ'תרבות' כוללת המשלבת באופן מובנה ויצרתי את מגוון מרכיבי החינוך היהודי בכללו. ומכאן עולה השאלה היכן? ואין הכוונה אל מיקום גיאוגרפי או באילו מסגרות' אלא באיזו סביבה, או ביתר דיוק: היכן, בתוך המסגרת הכוללת של חינוך יהודי נמצא מקומה של ישראל? מטרות החינוך היהודי ליצור הבנה למקורות ההיסטוריים של ישראל המודרנית ומקומה, הערכת מקומה של ישראל ביהדות ובחיים יהודיים ויצירת מערכת יחסים משמעותית וארוכת טווח עם מדינת ישראל ואנשיה. הנחת היסוד של כותבי היחידה, ד"ר בארי חזן וד"ר אלכס פומסון היא שישאל צריכה להיות נוכחת בכל מרחבי החינוך של הלומד:

"Where does it live? Our answer is that Israel education lives in the totality of the framework in which it exists. It needs to exist in the school mission – and not simply in the written credo. The institutional leaders and owners of the framework must believe in it. Educational leaders are indispensable to the Israel mission. If the Israel mission does not live in their hearts, the enterprise is threatened or even doomed from the outset. The curriculum, program, or itinerary – the format contents of the institution – must breathe the Israel mission. The non-human artifacts that inhabit the venue – walls, halls, trees, busses, music, holiday foods – must all radiate this mission."²⁶

מכאן שיש חשיבות לחינוך לישראל גם מחוץ למרחבי בית הכנסת ובית הספר. יש מקום לשלב את כל מה שמקיף את הילדים בכדי לאפשר לימוד ישראל ברמות מגוונות ובאופן הוליסטי.

העיקרון **התשיעי** יש בו ייחוד לחינוך לישראל, ייחוד שתחומי חינוך רבים משוועים לו: היש להם את הדבר האמיתי, האפשרות לחוויה ישראלית. ערכה של החוויה האישית במפגש חי עם ישראל,

---

²⁶ Ibid. 4

תרבותה, נופיה, אנשיה לא יסולא בפז. ואין ספק שהיא, והשאיפה אליה הינה מרכיב חיוני. ביקור אפקטיבי בישראל הוא בעל המרכיבים הבאים: חוויתי, מכוון למטייל יכולותיו, שאיפותיו ותחומי העניין שלו, יש בטיול מימד של דיאלוג בין המחנך, החניך והסביבה, יש מפגש עם בני גילו. במפגש טמון פוטנציאל ליצור הבנה מעמיקה יותר והעלאת המודעות לעמיות יהודית. המסע האישי של כל אחד הוא המסלול של הטיול. האתר, האנשים והחוויות הנחווות הן הטקסט, ספרי הלימוד של החוויה הישראלית. המדריך כמי שמשלב הדרכה, ליווי, הנחיה, דוגמא אישית, מקור ידע ועוד. במידה רבה דרכו נחווית החוויה. המרכיב האחרון הוא המרכיב החברתי. לקבוצה המטיילת ביחד יש עצמה להשפיע על זהות וצמיחה. מחברי יחידה זו, קלייר גולדוטר, ומייקל סוברמן מבקשים להרחיב את חזון החוויה הישראלית לכלל הקהילה. עד כה, ובעיקר בזכות פרויקט "תגלית" כל היהודים הצעירים חווים חוויה ישראלית. לעתיד לבוא יש לחשוב על חוויה ישראלית גם למי שאינם במסגרות יהודיות קלאסיות או בגיל המתאים, לדוגמא: מרכזי החינוך לגיל הרך, מרכזים קהילתיים, מקומות עבודה יהודיים, טיולים משפחתיים המשלבים מספר דורות יחדיו. מעבר להרחבת קהל היעד יש להרחיב את התוכניות. למרות שישראל היא מקום רב מימדי מרבית התוכניות זהות אחת לשנייה, יש מקום ליצור תוכניות נישא לפי נושאים: רפואה, ספורט, שפה, טקסטים, פוליטיקה, מוסיקה ועוד.

העיקרון העשירי מבין אחד עשר העקרונות לחינוך ישראל בר קיימא הוא המפגש. מאז ומעולם לחברים הייתה השפעה על מחשבה ומעשה של היחיד. המפגש האנושי הוא בעל חשיבות והשפעה גדולים בחינוך. החוויה של מפגש בין אדם לאדם יהודים מרחבי העולם מאפשר לחוות את ישראל באופן חדש והכי חשוב אותנטי. על החינוך ישראל לעודד התנסויות אותנטיות עם עמיתים ישראלים על מנת להעמיק את הזהות היהודית, האישית והקולקטיבית של אנשים צעירים. אחד הקשיים בתחילת הדרך של מפגשים הייתה איזו תובנה שהמפגש הוא התוכנית גופא והחניכים הישראלים הם החומר הנלמד וכי הנשכרים הגדולים של התוכנית הם בני הנוער מהתפוצה. ברור לכל מי שעוסק בתחום המפגש כי המפגש הוא הכלי ולא המטרה וכי ההשפעה היא הדדית. שני תחומים שחשוב להשים עליהם דגש בבניית תוכנית לישראל הראשון, שהמפגש צריך להיות בנוי על קשרים אותנטיים בין ישראלים וצפון אמריקאים חניכים מחנכים והורים. כלומר החוויה אינה רק עבור הלומד. קשרים אותנטיים כאלו נוצרים כשאר החוויה היא הדדית, שיש בה אלמנטים זהים, שאין בריחה מנושאי שיחה קשים. התחום השני, תוכניות מפגש צריכות לנוע אל מעבר לעולמה של החוויה הישראלית. מחבר היחידה, אדם סטיוארט, מזכיר לנו כי לא בטוח שכל הציבור היהודי יגיע לארץ במסגרת

שתאפשר מפגש ולכן יש להרחיב את עולם המפגשים. אחת הדרכים היא עולם השליחות. אך יש שיטענו כי חסר מימד אותנטי בשליחות, ובעיקר מימד הדדי. ולכן יש ליצור שותפות. חווית מפגש שהיא משותפת, הדדית ושוויונית.

העיקרון האחרון מתמקד במחנך. חינוך ישראל מצריך מחנכים בעלי זיקה ומחויבות לישראל, ובעלי יכולת לפתח את אותה זיקה ומחויבות אצל תלמידים בעזרת ידע ויצירתיות. לחווית למידה משמעותיות יש משמעות גדולה בחיי הלומד. היכולת להפוך רגע לחוויה לימודית משמעותית דורשת מיומנות. ארבע שאלות צריכות להנחות את העוסקים בחינוך: איזה נושאים ללמד? איך אלמד אותו? באילו מתודות להשתמש? מה מטרת הלימוד? מי הוא המלמד - איך המלמד מתייחס לתלמידיו, לעמיתיו ולעולם הסובב אותו? במרבית המקרים אנחנו עונים על שתי השאלות הראשונות ולא נשאר זמן ופנאי לשתי האחרונות, אך אלו חשובות מאוד ללמידה יעילה. לתפיסתה של לסלי ליטמן, כותבת יחידה זו, על המחנך לישראל להיות בעל ידע בכל התחומים הקשורים לישראל: היסטוריה עתיקה, היסטוריה מודרנית, מקומה של ישראל במחשבה היהודית, תולדות הציונות וכדומה. עליו להשתמש בכל הפלטפורמות הטכנולוגיות האפשרויות על מנת להיות מסוגל להעביר את המסר באופנים שונים, וכן שיהיה לו חזון על למה ישראל, למה זה משנה, למה אנו מחנכים לישראל. ומעבר לכל אלו הדבר החשוב ביותר הוא:

"But perhaps most importantly, Israel educators must be able to teach from within. They must be able to teach from their own selfhood. They must have "become" Israel and it must be part of their DNA. Like being a Jewish educator in general, teaching Israel must be with "all the heart, soul, and might" of the educator. It is a total act, one which can only happen successfully with the courage to teach from within."²⁷

האתגרים של העוסקים בחינוך ישראל קשורים לכך שזהו גוף ידע רחב ודינמי. יש כל הזמן מה ללמוד. ובהמשך לדבריו של חזן, יש להתייחס בלמידה ובהוראה לכל הנרטיבים הקיימים, הרכבת משקפיים של האחר היא מרכיב חשוב בחינוך ישראל יחד עם זאת יש להתאים את הנלמד למטרת

---

²⁷ Ibid. 3

הלימוד, ליעדי הלימוד וליעדי הארגון שבו אנו עובדים. האתגר האחרון חוזר אלינו המהמכים. חובת הלימוד, הרחבת הדעת היא עלינו. אנו מחויבים ללמוד יותר, להכיר יותר בכדי להיות מסוגלים ללמד.

"As educators, we hold great power to shape and nurture lifelong relationships between our students and Israel. Our own broad perspectives and openness to new learning and insights and our own capacity to draw on a wide range of resources in multi-media are instrumental in determining the depth and endurance of those relationships."²⁸

במקביל לידע צריכות להישאל השאלות הקשות וההתמודדות של המחנך עם החומר הנלמד, ובעיקר צריך המחנך להיות כן עם עצמו, מודע לדרכו, לעוצמותיו וחולשותיו, לאמונותיו ודרכו בעולם. הצלחת החינוך מתקיימת בנקודה בה הלומד מתחבר למלמד הפנימי שלו וכך היא גם הצלחתו של המורה, כשהוא מתחבר ללומד שבו כך הוא מצליח ללמד. היכרות עם החומר, היכרות עם הלומד ועולמו והיכרות המחנך עם עצמו הם מפתחות לחינוך בר קיימא.

שילוב ממצאי המחקר של פומסון ושות' עם נתיבי העשייה שמציע ה iCenter מזכיר שוב את החשיבות שיש במחקר ליצירת חינוך בר קיימא. בהינתן העובדה שאנו יודעים כי ישנם מורים המלמדים מתוך ניסיונם האישי ויש מורים המבקשים שהילדים יצרו חוויה עבור עצמם יש לחשוף אותם לכל אחד מן העקרונות החינוכיים שהוצגו בכדי ליצור תוכניות לימוד מתאימות. המפגש ככלי חינוכי מהדהד אל ממצאי המחקר שיש חשיבות להיכרות עם כלל העולם היהודי. מפגש רב מימדי ורב קהילתי יכול להיות כלי בעל עצמה לחיבור עמוק וארוך שנים בין יהודים, זוהי העמיות שעליה מדבר אליק אייזקס בסקירה בראש העבודה. כמי שאמונה בבית הספר על נושא ישראל אני מחויבת להיות קשובה לממצאים הסוציולוגיים דמוגרפיים ערכיים שעולים ממחקרם של פומסון ושות', לשתף בידע את כל מי שיש לו חלק בבית הספר ולאפשר, למי שעוסקים בהוראה את המרחב לבחון אם אחד עשר העקרונות משתלבים בעבודתם.

---

²⁸ Ibid. 4

בימים אלו, כשקולות לחימה נשמעים ממקום מושבי במשואות יצחק וממקום מושבו של ליבי בירושלים, אני מתכוננת לקראת מעבר לארה"ב להיות מנהלת תוכניות ישראל בית ספר גולדה און אקדמי, בניו ג'רזי. העיסוק בחינוך יהודי בימי משבר בקהילות יהודיות בעולם ובישראל בפרט מזכיר לי את דבריו של ליאו בק על העם היהודי: "זמנים שבהם לא היו נתונים בצרה הם בבחינת פסקי זמן חולפים. להוציא תקופות נדירות אלה צריך היהודי שוב ושוב לנקוט עמדה כלפי החיים. שוב ושוב להתמודד עם ההיסטוריה לעולם אינו יכול לנוח בשאננות של היסח הדעת. אושר ארצי זה, לא להיות נאלץ לחשוב, שלווה ארצית זו של חוסר מחשבה, נמנעו מן היהודי. הוא חייב תמיד לחשוב: לעולם אינו יכול להיות שריו בקיום השבע שאינו טרוד במחשבות. קיום של שובע-זוהי החריגה מן הקיום היהודי. הווייה 'שבעה' לעולם אינה הווייה יהודית, היא שלילתה. היהודי מוכרח תמיד להתמודד. זאת הווייתו, זאת הצורה שבה לבדה, בעקבות ההיסטוריה שלו, הוא יכול להתקיים" (הקיום היהודי 1935) אני מאמינה כי במידה רבה בתקופות הקשות נמדדת קיימותו של החינוך היהודי והחינוך לישראל כחלק ממנו. היכולת לנקוט עמדה כלפי החיים, כלפי מה שקורה בישראל תהיה בזכות חינוך יהודי מעמיק, מאתגר, רב מימדי, כן ומהנה.

בעבודתי הרבנית הראשונה אזכה לעבוד עם אחוז נמוך מקרב האוכלוסייה של יהודי ארה"ב, תלמידי בתי הספר היומיים. רוב הציבור היהודי אינו שולח את ילדיו לחינוך יהודי יומי. ניתן להניח כי התלמידים איתם אעבוד יהיו מנהיגי הדור הבא. הזכות הזו מגיעה עם אחריות גדולה מאוד. אחריות להיות נכונה לחבר את כל מה שלמדתי כאן לשטח. בראש ובראשונה אני מאמינה שאני מחויבת ליצור שיח על האידיאולוגיה של בית הספר: מהי דמות הבוגר שהם מבקשים ליצור? מה מקומה של ישראל בתוכניות הלימודים של בית הספר? מה המשמעות והיתרון של בית הספר ובו שלושה שליחי שנת שירות, שני טיולים בית ספריים לישראל ועוד. לדעתי השיחה על האידיאולוגיה היא אחד מן הדברים החשובים ביותר שיכולים להתרחש לתלמידי ומורי בית הספר. אך לא בזה תם תפקידי. ממצאי המחקר של פומסון ושות' בשילוב דבריה של ד"ר גרנט על משולש הלומד-מלמד-ומה שנלמד מחייב אותי להרחיב את שדה החינוך, את ההוראה והלימוד, אל מעבר לגבולות תלמידי בית הספר אל קהילת בית הספר בפרט והקהילה היהודית בכלל. אני מבקשת להצליח לבנות תוכנית פעילות מרחיבת דעת ומרחיבת שאלות, שתהיה מחויבת לחשוף את הלומדים ובני משפחתם לכל פניה

ורבדיה של היהדות, ולכל פניה ורבדיה של מדינת ישראל. אני חשה כי מחובתי כרבה וכמחנכת להיות מודעת לשאיפה האנושית והשאיפה האמריקאית בפרט ל 'קיום בשובע' ולכך שאני מזדהה אם ליאו בק, זו אינה מנת חלקנו, והיא, בעיני, סכנה עבורנו. עוד אני מחויבת להיות מודעת לקושי להכיל את המורכבות של החברה הישראלית בימי רוגע לאל כל שכן בימי לחימה, ובכך שבימי לחימה באים לידי ביטוי היסודות שהונחו בתקופות הרוגע. אני מחויבת להיות מודעת לקושי ולזכות שיש בלהכיל זהויות רבות ולאחריות שנובעת מכך לחיים יהודים. רבים שואלים מה רבני בתפקיד שאני הולכת לעשות? זו שאלה גדולה ששאלתי את עצמי בתחילת דרכי בקולג', שהרי רב במובנו הקלאסי, המוכר הוא רב של קהילה: תפילות, בר'בת מצווה, לוויית, חתונות, קצת ייעוץ לחברים וכדומה. מסע השנים האחרונות הבהיר לי שתפקידו של רב מתקיים גם בשטח שבין לבין כל מה שברשימה לעיל וכי התפקיד הרבני הוא מה שאני יוצקת לתוכו. ובמסגרת בית הספר, בתפקידי כרבה המנהלת תוכניות ישראל הוא ליצוק תוכן רחב, מושכל, מודע, מותאם, מאתגר, מעשיר, מעצים ומעודד מנהיגות דרך עשייה, לימוד והיכרות עם עולם התכנים היהודיים. חשיבות משולש היחסים של מורה- חומר נלמד - ותלמיד מבהיר שיש לי אחריות גם כלפי צוות ההוראה, שגם עבורם ישראל תהיה מקום שאליה ואיתה יש להם מערכת יחסים שיש בידם ידע וכלים להיות בן שיח בנושא. עלי להיות זו שמאפשרת להם לעבור את התהליך שתלמידיהם עוברים, את הבירור של עמדתם על ישראל, את התמודדות עם המורכבות הישראלית את היכולת לפרוט את האהבה לישראל למעשים, לידע ולחזון אישי שלהם עבור תלמידיהם. תפקידי הרבני הוא ללוות ולאפשר למידה ועבודה לקראת יצירת אידיאולוגיה אישית ובית ספרית, אידיאולוגיה שתשתקף בצוותי ההוראה בעבודתם ובחומר הנלמד. המורים, התלמידים והוריהם הם סוכני השינוי, סוכני העתיד של הקהילה היהודית. השינוי שיבוא מיצירת מארג חינוכי הוליסטי של מסר ברור, פרקטיקה חינוכית וחיבור למקורות יהודיים הוא הכלי שלנו ליהנות מאותם רגעי שקט שיש לנו כעם. כרבה מה שעומד בראש מעיני הוא העם היהודי וכיום עולם החינוך הוא אחד מהנושאים החשובים לעם היהודי וקיומו. בשנים הקרובות תהיה לי הזכות והאחריות להיות דוגמא אישית למנהיגי הדור הבא. דוגמא אישית במסוגלות להכיל מורכבות, דוגמא אישית בתפיסת העולם היהודי על כל מימדיו ורבדיו, דוגמא אישית במסוגלות לאפשר קיומו של חינוך הוליסטי, חינוך שיכיר בקושי ובטוב שיש בחיים יהודים באשר הם. בהמשך, אחרי הרשימה הביבליוגרפית מוצגות פעולות לדוגמא.

Chazan, Barry. "Schechter's Lament: Israel and Jewish Education Once Again." *Agenda: Jewish Education*, Vol. 18 (2004)

Grant, Lisa D. "Pluralistic Approaches to Israel Education." *Journal of Jewish Education*, Vol. 77 (2011): 4-21

Gringras, Robbie. "Hugging and Wrestling, Alternative paradigms for the Diaspora- Israel relationship." *Makom , an initiative of the Jewish agency*. 2004

Isaac, Alick. "Israel Education: Purposes and Practices." In: *International Handbook of Jewish Education*. Miller, Helena, Grant, Lisa D, Pomson Alex (Eds.). New York: Springer, 2011

Lanski, Anne et al. "The Aleph-Bet of Israel Education." Chicago: The iCenter for Israel education (2013)

Pomson, Alex, Wertheimer, Jack, and Hachohen Wolf, Hagit. "Hearts and Minds: Israel in North American Jewish Day Schools." Jerusalem: The Avi Chai Foundation and Rosov Consulting (2014)

פעולות לדוגמא

Hatikvah

This activity is aimed for high school students either as preparation for their Israel trip or as preparation for Yom Hazikaron and Yom Ha'atsmaut.

The lyrics for Hatikva, the Israeli national anthem were adapted from the poem Tikvateinu (our hope) written by Naftali Herz Imber 'The Hovevei Tzion Zionist movement' and the Zionist congress sung it during their meetings. After the establishment of the State of Israel it became the unofficial anthem. It was made official only November 2004!

Let's learn about the lyrics and music to understand the meaning better:

First have participants listen to the music, what is the atmosphere it creates? What message the music sends? Here's a link to a YouTube video of Hatikvah.
<http://www.youtube.com/watch?v=hNfNCkTR2Tg&feature=related>

After participants have listened to the music, divide them in to smaller groups. They should read and answer the questions below and write down some of what comes up so it can be shared with the other groups.

Lyrics for Hatikvah (current/modern version)

Hebrew	Transliteration	English translation
כל עוד בלבב פנימה	<i>Kol 'od balleivav penimah</i>	As long as in the heart, within,
נפש יהודי הומיה,	<i>Nefesh yehudi homiyah,</i>	A Jewish soul still yearns,
ולפאתי מזרח, קדימה,	<i>Ul(e)fa'atei mizrach kadimah,</i>	And onward, towards the ends of the east,
עין לציון צופיה;	<i>'Ayin letziyon tzofiyah;</i>	An eye still gazes toward Zion;
עוד לא אבדה תקותנו,	<i>'Od lo avdah tikvateinu,</i>	Our hope is not yet lost,*
התקוה בת שנות אלפים,	<i>Hatikvah bat shnot alpayim,</i>	The hope of two thousand years,
להיות עם חפשי בארצנו,	<i>Lihyot 'am chofshi be'artzeinu,</i>	To be a free people in our land,
ארץ ציון וירושלים.	<i>Eretz-tziyon (v)'Y(e)rushalayim.</i>	The land of Zion and Jerusalem.

*It is believed that this line is a reference to two outside texts: The opening of the Polish national anthem, *Poland Is Not Yet Lost*, or to the Ukrainian national anthem, *Ukraine Has Not Yet Perished*. The second is to the Biblical allusion to Ezekiel's "Vision of the Dried Bones" describing the despair of the Jewish people in exile, and God's promise to redeem them and lead them back to the Land of Israel:

“הִנֵּה אֹמְרִים, יֵבֶשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאִבְדָּה תִּקְוַתֵּנוּ”...

“...Behold, they say, Our bones are dried, and our hope is lost”) Ezekiel 37:11

Questions for discussion

1. Take a look at each line individually. What do you think is the most important word or phrase in each line? Why?
2. Which line/s, if any, do you think is at the heart of this poem?
3. The text of the poem is written as a conditional statement. Which lines state the condition and what is it? Which lines state the outcome?
4. Look at the grammar of each stanza and note the person and tense each is written in (first/second/third person, singular/plural, past/present/future). Why do you think it is written this way? What effect does it being written this way have?
5. Look at the first line of the second stanza and the corresponding notes above. What do you think is the purpose of each reference?
6. One of the aims of the early Zionists was to take religious ideas and make them secular. Why do you think then Imber did use a line then that references the bible?
7. Why do you think God isn't mentioned? Is God felt in the text?
8. Why is this song called *Hatikvah*, The Hope? What is that hope? Has that hope been realized?
9. Do you think *Hatikvah* is outdated today? Why?

Distribute the original poem which Hatikva is based on, read it to the group and lead a discussion using the questions written below:

Text of Tikvatenu by Naftali Herz Imber

Hebrew	Transliteration	English translation
כל עוד בלבב פנימה	<i>Kol-'od balevav penimah</i>	As long as in the heart, within,
נפש יהודי הומיה,	<i>Nefesh yehudi homiyah,</i>	A Jewish soul still yearns,
ולפאתי מזרח קדימה,	<i>Ul(e)fa'atei mizrach kadimah,</i>	And onward, towards the ends of the east,
עין לציון צופיה;	<i>'Ayin letziyon tzofiyah;</i>	An eye still looks toward Zion ;

חזרה	Refrain
עוד לא אבדה תקותנו,	<i>'Od lo avdah tikvateinu,</i> Our hope is not yet lost,
התקוה הנושנה,	<i>Hatikvah hannoshanah,</i> The ancient hope,
לשוב לארץ אבותינו,	<i>Lashuv le'eret avoteinu,</i> To return to the land of our fathers,
לעיר בה דוד חנה.	<i>La'ir bah david k'hanah.</i> The city where David encamped.

Questions for discussion

1. Look at the changes that were made to the original text. What is the difference between this original version and the modern version above? Why do you think these changes were made?
2. What do you think about these changes? Is there anything else you would have changed? Is there anything you would have left the same?
3. In the modern version, some Religious Zionists have suggested the word "חופשי" "free", be changed to the word, "קודשי" "holy" after a line in Exodus 19:10 in which God commands Israel to be a "holy nation." What do you think about this suggestion?
4. Do you think any of the changes that were made changes the meaning of the text? If so, how?

To close this activity you may listen again to Hatikva and discuss if they feel differently then what they felt listening to it before.

Limmud Hatikva (for adults)

Hatikva, The National Anthem. Should it stay or should it go?

In this activity we will learn, discuss and challenge ourselves with Israel's national anthem.

The lyrics for Hatikva were adapted from the poem Tikvateinu (our hope) written by Naftali Herz Imber. The Hovevei Tzion Zionist movement and the Zionist congress sung it during their meetings. After the establishment of the State of Israel it became the unofficial anthem. It was made official only November 2004!

First have participants listen to the music, what is the atmosphere it creates? What message it sends? Here's a link to a YouTube video of Hatikvah.

<http://www.youtube.com/watch?v=hNfNCkTR2Tg&feature=related>

After participants have listened to the music, divide them in to smaller groups. They should read and answer the questions below and write down some of what comes up so it can be shared with the other groups.

Lyrics for Hatikvah (current/modern version)

Hebrew	Transliteration	English translation
כל עוד בלבב פנימה	<i>Kol 'od balleivav penimah</i>	As long as in the heart, within,
נפש יהודי הומיה,	<i>Nefesh yehudi homiyah,</i>	A Jewish soul still yearns,
ולפאתי מזרח, קדימה,	<i>Ul(e)fa'atei mizrach kadimah,</i>	And onward, towards the ends of the east ,
עין לציון צופיה;	<i>'Ayin letziyon tzofiyah;</i>	An eye still gazes toward Zion ;
עוד לא אבדה תקותנו,	<i>'Od lo avdah tikvateinu,</i>	Our hope is not yet lost,*
התקוה בת שנות אלפים,	<i>Hatikvah bat shnot alpayim,</i>	The hope of two thousand years,
להיות עם חפשי בארצנו,	<i>Lihyot 'am chofshi be'artzeinu,</i>	To be a free people in our land,
ארץ ציון וירושלים.	<i>Eretz-tziyon (v)'Y(e)rushalayim.</i>	The land of Zion and Jerusalem .

*It is believed that this line is a reference to two outside texts: The opening of the [Polish national anthem](#), *Poland Is Not Yet Lost*, or to the [Ukrainian national anthem](#), *Ukraine Has Not Yet Perished*. The second is to the [Biblical allusion](#) to [Ezekiel](#)'s "Vision of the Dried Bones" describing the despair of the Jewish people in exile, and God's promise to redeem them and lead them back to the [Land of Israel](#):

“הִנֵּה אֲמָרִים, יִבָּשׁוּ עַצְמוֹתֵינוּ וְאִבְדָּה תִקְוַתֵּנוּ”...

“...Behold, they say, Our bones are dried, and our hope is lost”) [Ezekiel](#) 37:11

Questions for discussion

1. Take a look at each line individually. What do you think is the most important word or phrase in each line? Why?
2. Which line/s, if any, do you think is at the heart of this poem?
3. The text of the poem is written as a conditional statement. Which lines state the condition and what is it? Which lines state the outcome?
4. Look at the grammar of each stanza and note the person and tense each is written in (first/second/third person, singular/plural, past/present/future). Why do you think it is written this way? What effect does it being written this way have?
5. Look at the first line of the second stanza and the corresponding notes above. What do you think is the purpose of each reference?
6. One of the aims of the early Zionists was to take religious ideas and make them secular. Why do you think then Imber used a line then that references the bible?
7. Why do you think God isn't mentioned? Is God felt in the text?
8. Why is this song called *Hatikvah*, The Hope? What is that hope? Has that hope been realized?
9. Do you think Hatikvah is outdated today? Why?

Gather the group and share some of what came up in their discussion.

The religious Zionist parties have suggested using Psalm 126 as the Israeli Anthem. Discuss the similarities of the texts, why do you think it was rejected?

תהלים Chapter 126 Psalms

- א** שיר, המעלות:
בשוב יהוה, את-שיבת ציון-- היינו, כחלמים.
- 1** A Song of Ascents. {N}
When the LORD brought back those that returned to Zion, we were like unto them that dream.
- ב** אז ימלא שחוק, פינו-- ולשוננו רנה:
אז, יאמרו בגוים-- הגדיל יהוה, לעשות עם-אלה.
- 2** Then was our mouth filled with laughter, and our tongue with singing; {N}
then said they among the nations: 'The LORD hath done great things with these.'
- ג** הגדיל יהוה, לעשות עמנו-- היינו שמחים.
- 3** The LORD hath done great things with us; we are rejoiced.
- ד** שובה יהוה, את-שבوتנו (שביתנו)--
כאפיקים בנגב.
- 4** Turn our captivity, O LORD, as the streams in the dry land.
- ה** הורעים בדמעה-- ברנה יקצרו.
- 5** They that sow in tears shall reap in joy.
- ו** הלך ילך, ובכה-- נשא משך-הזרע:
בא-יבא ברנה-- נשא, אלמתי.
- 6** Though he goeth on his way weeping that beareth the measure of seed, {N}
he shall come home with joy, bearing his sheaves. {P}

Every year around Israel's national holidays (Yom Ha'shoa, Yom Ha-zikaron and Yom Ha'atsmaut) there is a discussion whether Hatikva is our national anthem, after all some of the citizens of Israel are not Jewish. Should a national anthem reflect the entire society? Why do countries have national anthems?

One of the songs suggested to be the Anthem is a poem called: Ani Ma'amin - I believe Shaul Tchernichovsky:

Rejoice, rejoice now in the dreams	שחקי שחקי על החלומות ,
I the dreamer am he who speaks	זו אני החולם שח .
Rejoice, for I'll have faith in mankind	שחקי כי באדם אאמין ,
For in mankind I believe.	כי עודני מאמין בך .

For my soul still yearns for freedom	כי עוד נפשי דרור שואפת ,
I've not sold it to a calf of gold	לא מכרתי לעגל פז ,
For I shall yet have faith in mankind	כי עוד אאמין באדם ,
In its spirit great and bold	גם ברוחו, רוח עז .

That will cast off binding chains	רוחו ישליך כבלי-הבל ,
Raise us up, hold high our heads	ירוממו במתי-על :
Workers will not die of hunger	לא ברעב ימות עובד ,
For souls – release, for poor folk – bread.	דרור לנפש, פת-לדל .

Rejoice for I have faith in friendship	שחקי כי גם ברעות אאמין ,
I'll find a heart – in this I've faith –	אאמין, כי עוד אמצא לב ,
A heart that shares in all my hopes,	לב תקוותי גם תקוותיו ,
A heart that feels both joy and pain.	יחוש אושר, יבין כאב .

And I shall keep faith in the future,	אאמינה גם בעתיד ,
Though the day be yet unseen	אף אם ירחק זה היום ,
Surely it will come when nations	אך בוא יבוא - ישאו שלום ,
All live in blessed peace.	אז וברכה לאום מלאום .

Then my people too will flourish	ישוב יפרח אז גם עמי ,
And a generation shall arise	ובארץ יקום דור ,
In the land, shake off its chains	ברזל- כבליו יוסר מנו ,
And see light in every eye.	עין-בעין יראה אור .

It shall live, love, accomplish, labor	יחיה, יאהב, יפעל, יעש ,
In the land it is alive	דור בארץ אמנם חי ,
Not in the future, not in heaven –	לא בעתיד, בשמים -
And its spirit shall henceforth thrive.	חיי רוח לו אין די .

A poet shall sing a new poem,
His heart aware of beauty sublime
For him, that young man, above my tomb
Blossoms in a wreath shall twine.

אז שיר חדש ישיר משורר ,
ליפי ונשגב לבו ער
לו, לצעיר, מעל קברי
פרחים ילקטו לזר .

Written in Odessa in 1892. Translated from Hebrew by Vivian Eden.

Lead the group in discussion using these guiding questions: What is Tchernichovsky's vision in this poem? What values are reflected in the poem? What are the pros and cons for this to be Israel's national anthem?

This is Jerusalem! For teens

Face the challenge!

Jerusalem is a reality, it's a concept. Jerusalem is yearning, Jerusalem is history. It's heavenly and earthly, it's the soul of a nation, it's the body of Israel, it's the capital of Israel it's the center of the world. Its past, present and future.

Mordechai Naor

Our goals in this activity are to introduce the complexity of Jerusalem, challenge participants with dilemmas that Jerusalem residents are faced with, and how it affects daily life.

Opening:

On the board write in bold letters the word **Jerusalem** Have the participants say out loud all they know/heard/think about Jerusalem. Write it all around the bold word so you will have it as a background.

Next, share with them what stands behind the exhibit, in the text below (preferably explain the idea in your own words!) ask them to split into small groups and compile a list of characteristic of Jerusalem as they understand from the teacher's words and pictures.

When finished they need to present it to the group either in a poster /song /drawing \ map of city etc

About the exhibition:

The 'Jerusalem Educators' photo exhibit is part of the 'This is Jerusalem: Celebration of Jerusalem Day. This year a coalition of Jerusalemites who believe in a better and pluralistic future for the city offered myriad ways to express their views on Jerusalem.

The offerings included unique photography exhibits, outdoor events and specialized tours connecting past and present to the future.

In this exhibit, through the faces of the city's educators we see the future and hope of Jerusalem. The 'Jerusalem Educators' exhibit tells the story of 12 educators from a variety of schools across the city. Each and every one of them is committed to an educational mission which they practice in their daily work. They connect their students with different and varied backgrounds, to recognize the multitude of faces in this unique city.

These unique educators bring to their students a spirit of openness to the other and a belief in their abilities as human beings created in the image of God. Getting to know them provides a stage for the amazing educational work in our schools and to the hopes of the future generation in Jerusalem.

As closing unit to this activity we're going to use one of the most known Jerusalem's bands: Ha-dag Nachash. In their song 'Here I come- Hine Ani Ba- הנה אני בא' they offer us a contemporary, rap version of the city.

<https://www.youtube.com/watch?v=Kke3gP1Opi4>

(The lyrics below are more accurate than the ones on the clip itself)

After listening to the song and reading the lyrics have participants go back to 'their' Jerusalem to see if they would like to add or change or leave it as it is and why!

Here I come

Hiney ani ba – הנה אני בא

Jerusalem - city that's worth a bomb

Walk down the street feels like the ingathering of the exiles

1000 cultures

Everyone has a brother and 9 sisters

Arabs – okay (beseder)

Haredim in the Heder

And everyone picks up God on the radio

After Teddy Jerusalem declined fast

Day by day Tel Aviv shone brighter

Friends left or got close to the creator of the

Boring

No seaside

Thoughts of leaving

Took me three years to make the decision
Pack my stuff in the suitcase
From the village to the city
Going down...
Tel Aviv – Here I come! – *Hiney Ani Ba!*
I'm on my way – *הנה אני בא!*
I've come to sweat – *Hiney Ani Ba!*
Wow! How many breasts!
Burnt my eyes
After two years of Sodom and Gemorrah
Don't recognize myself in the mirror
Because you're the only one I swear
I know mingle blend and hang with the owners of all the discos
Now that I'm 'in' realize it's not all glamour
So much noise
So much soot
Give me lawns
Give me a tree
All day spent on hello, shalom
The rent, money, the crazy humidity
Then I get it
I had paradise in my hands
Thoughts of leaving
Took me three years to make the decision
Pack my sins in the suitcase
From the city to the village
In the direction of

Jerusalem – Here I come – *Hiney Ani Ba!*

Return to you – *ה אני בא!*

To thy walls – *Hiney Ani Ba!*

For you are the only one I swear

Returned to Jerusalem

Here the hummous is good for sure

Give me calm give me quiet

A bit of a yawn will do no harm

Yalla Betar!

Yalla village life!

The key is to be happy

Here I come....

Tel Aviv – Here I come! – *Hiney Ani Ba!*

I'm on my way – *הנה אני בא!*

I've come to sweat – *Hiney Ani Ba!*

Because you're the only one I swear

This is Jerusalem! Activity for teachers:

On

Kahlil Gibran

Teaching

No man can reveal to you aught but that which already lies half asleep in the dawning of your knowledge.

The teacher who walks in the shadow of the temple, among his followers, gives not of his wisdom but rather of his faith and his lovingness.

If he is indeed wise he does not bid you enter the house of his wisdom, but rather leads you to the threshold of your own mind.

The astronomer may speak to you of his understanding of space, but he cannot give you his understanding.

The musician may sing to you of the rhythm which is in all space, but he cannot give you the ear which arrests the rhythm nor the voice that echoes it.

And he who is versed in the science of numbers can tell of the regions of weight and measure, but he cannot conduct you thither.

For the vision of one man lends not its wings to another man.

And even as each one of you stands alone in God's knowledge, so must each one of you be alone in his knowledge of God and in his understanding of the earth

- Think of a time, a person who taught you in light of Kahlil Gibran's ethos or teachers that left their mark on you.

Hagit Lazarus

Teacher of music, Halacha and literature teacher; high-school coordinator at the Hartman Midrasha for Girls.(Orthodox)

It is important for me that the girls feel as though they are part of the Jewish-religious story and that they need to be loyal to it, to tradition and to Halacha, all while being knowledgeable in Jewish texts. It is important to me to instill in them loyalty to the

State of Israel, to democratic values in hope and aim of creating a just and moral society that cares for all. At the same time, I find it important to offer them knowledge in a variety of subjects so that they grow up to be educated curious women who are involved in the modern world. For this reason, I educate them to develop high self-awareness, to be personally empowered and to aim at reaching high to a place where they will feel satisfied and happy.

I teach music and literature. These lead to developing sensitivities and an ability to listen. To my understanding, our world is like music: if each one of us plays out of a desire to listen, we can create a magnificent tune.

Rabbi Yishai Lipschitz

Teacher at the ultra-Orthodox high-school –Yeshivat“Hachmei Lev”.

I educate my students to live for short term and long-term goals; goals which have an endless value and ones with an end-value; goals which they will decide upon themselves, with my guidance. The student must listen to himself, to his fellow-men, to his surroundings and identify in him and in others the Godly element in order to be able to respect himself and others and help others.

Many times, people who live in Jerusalem are motivated by ideology and caring for the other. We must all recognize the difference between what is important and what is unimportant. We must overcome personal interests for the sake of the really important aims of the general public. If people do not unite around a serious goal, we will not be able to achieve anything.

Yisharag (Ishai) Zauda

Kindergarten teacher at Gan Haim, Kehillat Mevakshei Derech (Reform)

As part of the desire to become familiar with diversity, I chose to celebrate the Sigd holiday with the children and their parents. In the preceding weeks I spoke with the children about my life in Ethiopia when I was their age, five years old, as a Sheppard. I brought photographs of myself and my family; I told them about my house there. They could not believe; could not comprehend how I was a Sheppard when I was their age. I was eight and a half years old when I made Aliya to Israel. When reminded of this and watch the children, I am amazed by the differences between my childhood and theirs. My ancestors dreamt of coming to Eretz Yisrael (the Land of

Israel), and more than anything, to the holy city of Jerusalem. I have been privileged to live here, at the heart of the State of Israel, and work in Education. This is a many generation dream come true.

Yardenah Hemo

Teacher and activist at, Kedma School, Katamonim (Secular and Social Democratic School)

What leads me is the desire to repair the wrongdoings of the education system and to provide real educational equality to residents of my community. Then, in the most natural way, love grows. . I found amazing and smart children and an intelligent team, sensitivity and an ability to embrace grown out of deep understanding, great love, constant learning and a strong will to create change.

For me, an exciting accomplishment is part of the daily routine when I leave a classroom, knowing that today they learned something new, even if it is something about themselves.

Knowing that I lead a meaningful educational dialogue and serving as a role-model fills me with great satisfaction.

Bentzi Phaber

Teacher and director of the theater department Zelisberg High School (Secular)

I enjoy watching the students grow within the theater department, take responsibility, mature and become devoted. I enjoy seeing them move from being students who work for the teacher to students who do it for themselves. Seeing them deal with social challenges, fears, personal issues, maturing learning something from it- and moving on.

I would like to see Jerusalem succeed in enabling different and varied schools to grow, to also have options for whom it is harder. Jerusalem is my city, the city I grew up in; this is my community – the egalitarian Minyan ‘Hakhel.’ I believe Judaism must find a way to integrate values in which we believe, with the fabric of our daily lives.

Yuval Tzur

Vice-principal of Ilanot School for Special Education, Gonenim (serving Jews, Christians and Muslims)

Sometimes when people come to the school, they meet the children on wheel-chairs, children who are paralyzed, some with retardation, and there is a sort of shock. They ask me how I can work at such a place. I feel that in a way I was blessed. Every day I learn what really is important.

Jerusalem, being such a diverse city, is a comfortable ground for a school like ours to grow. It is a very special school which literally combines diversity – Jewish, Christians, Muslims, Ultra-Orthodox and secular people and they all live in peace with each other because there is a level of understanding that there is a human equal common ground for all. The situation, the work and the ideology force you to put the differences aside, and this is the everyday proof that it is possible.

Annie Coreland

Senior Teacher of Drama, Math, and Enrichment for Gifted Children at the Keshet School (Secular and Modern Orthodox)

For me, working in education for me is a true celebration. It is my calling; not only because of what the students receive from me, but because the educational process taking place and renewing every day that fascinates me.

I teach drama, and when I see a shy child with no self-confidence, reciting lyrics, singing, dancing on stage and doing things he never dreamt he could do, I know I have met my goals.

Teaching in Jerusalem is fulfilling a long-time Jewish dream. For 18 years in Morocco and France, when i recited the sentence “next year in Jerusalem” I really meant every word. I celebrate Jerusalem’s diversity and one of my educational goals is that anyone who lives in this city will feel that Jerusalem is their home precisely because he or she brings to it their cultural, religious and personal uniqueness.

Ariella Reshef

Homeroom teacher, Bible and English teacher, Denmark High-School, Katamonim (Secular) Orthodox LGBT activist

In my everyday work I encourage my students to deal with difficulties and challenges, and not to run away from them as many of them are used to. My students have experienced many failures in their past and the messages they have received have made them believe that they cannot succeed. It is important for me to be there for my students and make them believe in themselves just as I believe in them.

Ariella lives in the Katamonim neighborhood; married to Vered and believes that “Jerusalem is a complex city with a very diverse population. For me, teaching in Jerusalem means introducing my students to people who live next to them and are different from them and educating them on tolerance towards those who are different.”

Joel Shpitz

Teaches at Mekor Haim – ‘Shefa’ Orthodox Boys High-School; social coordinator and a member of the establishment and management team. Jewish studies teacher with a specific focus on Talmud.

My path to education was natural and from a young age, which grew out of a sense of curiosity, love and a deep belief in people. In everyday education I try to spark happiness, belief and curiosity in my students. I try to provide my students with a cognitive, behavioral environment along with stimulants by which they will be able to deepen their Jewish identity and allow it grow. I want them to acquire a solidified brave identity on the one hand, yet flexible and dynamic on the other. I am filled with joy and recognition of good when I see how Judaism serves as a source of life and liveliness for my students. It challenges me to create an educational mix which combines religious commitment, intellectual open-mindedness and a burning Jewish soul. For me, Jerusalem is the heart of the Jewish people - it feels its pains and dreams and its future. Educating in Jerusalem means praying every day at the entrance to school that we will all be worthy of this city.

Batul Salman

Environmental education project coordinator at A-Tur Preparatory School for girls on Mount Olives.(Muslim School)

Works in the Green Network as organizer of teacher training and student programs, and Kidron Creek project coordinator through the “Community” organization.

As a teacher I view my job as a mission. The teacher's job is not easy, but when s I see change taking place in the students, all the bad thoughts disappear. For me, it doesn't matter where the student came from, or what is his or her religion. I am glad to teach anyone who is willing to learn. It excites me when students come together for environmental education. I am impressed by the thought that we began from sorting out trash, to this day when students conduct research through the groups "from sustainability to excellence" we have in the school.

I have been a teacher in Jerusalem all my life and this is what I want to do for the rest of my life. As part of the co-existence dialogue at school, we discuss the possibility of reaching this situation in Jerusalem as well. We have a long way to go, but I want to believe that it is possible.

Raidh Pa'or

Hebrew teacher at the A-tur School for girls – Mount of Olives (Muslim School)

Teaching Hebrew at an East Jerusalem school is not an easy task. Many times, the girls' and their parents' encounter with Hebrew is not a positive one. In recent years the Hebrew team has created a revolution in the school regarding this field. A Hebrew study room was build and an emphasis has been placed on changing the image of Hebrew vis-à-vis the students. From a scary language the girls fear we have turned it into something that is fun and important to learn. It is exciting that this is sinking into some of the parents as well, who told me that they have begun learning Hebrew with their daughters. I believe that as long as we live in the same country, we at least need to understand each other. After we are able to communicate, we could go on to work on living side by side in peace.

Reem Naser Aladin

English teacher at A-Tur School for girls – Mount of Olives (Muslim)

I have been a teacher for the last twenty years. I like and believe in education. I enjoy seeing the change in my students' faces. I like seeing them speak English and keeping in touch even 17 years later. This is what fills me with joy and gives me strength.

I teach English through creativity and art. I believe that in this way I, as well as the students, enjoy it more and learn more. I produce plays in English and often use the internet so they have better access to English language.

My dream is that both East and West Jerusalem receive equal education; that the students get more personalized attention and that it will be in coherence with the changing reality.

This is Jerusalem! Community beit midrash

(is) Jerusalem at the center

Our Rabbis taught: A blind man or one who cannot tell the cardinal points should direct his heart towards his Father in Heaven, as it says, And they pray unto the Lord.⁶ If one is standing outside Palestine, he should turn mentally towards Eretz Israel, as it says, And pray unto Thee towards their land.

7 If he stands in Eretz Israel he should turn mentally towards Jerusalem, as it says, And they pray unto the Lord toward the city which Thou hast chosen.⁸ If he is standing in Jerusalem he should turn mentally towards the Sanctuary, as it says, If they pray toward this house.

9 If he is standing in the Sanctuary, he should turn mentally towards the Holy of Holies, as it says, If they pray toward this place.

10 If he was standing in the Holy of Holies he should turn mentally towards the mercy-seat.

11 If he was standing behind the mercy-seat¹² he should imagine himself to be in front of the mercy-seat.

Consequently, if he is in the east he should turn his face to the west; if in the west he should turn his face to the east; if in the south he should turn his face to the north; if in the north he should turn his face to the south. In this way all Israel will be turning their hearts towards one place.

R. Abin — or as some say R. Abina — said: What text confirms this? — Thy neck is like the tower of David builded with turrets [talpioth],¹³ the elevation [tel]¹⁴ towards which all mouths (piyyoth) turn.¹⁵

- Is there a place you direct your heart to? How do you do it?
- Is Jerusalem a place like that for you? If so, how?
- What do we gain and lose when everyone directs their hearts to one place?

1 The word that Isaiah the son of Amoz saw concerning Judah and Jerusalem.
א הַדָּבָר אֲשֶׁר רָאָה יְשַׁעְיָהוּ בֶן-אֲמוֹז, עַל-יְהוּדָה, וִירוּשָׁלַם.

2 And it shall come to pass in the end of days, that the mountain of the LORD'S house shall be established as the top of the mountains, and shall be exalted above the hills; and all nations shall flow unto it.
ב וְהָיָה בְּאַחֲרֵית הַיָּמִים, נִבֹן יְהִיָה הַר בֵּית-יְהוָה בְּרָאשׁ הַהָרִים, וְנִשְׂאָ, מִגְבְּעוֹת; וְנִהְרְוּ אֵלָיו, כָּל-הַגּוֹיִם.

3 And many peoples shall go and say: 'Come ye, and let us go up to the mountain of the LORD, to the house of the God of Jacob; and He will teach us of His ways, and we will walk in His paths.' For out of Zion shall go forth the law, and the word of the LORD from Jerusalem.
ג וְהָלְכוּ עַמִּים רַבִּים, וְאָמְרוּ לָכֵן וְנַעֲלֶה אֶל-הַר-יְהוָה אֶל-בֵּית אֱלֹהֵי יַעֲקֹב, וְנִלְמַד מִדְּרָכָיו, וְנִגְלָה בְּאִדְחָתָיו: כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה, וְדָבָר-יְהוָה מִירוּשָׁלַם.

4 And He shall judge between the nations, and shall decide for many peoples; and they shall beat their swords into plowshares, and their spears into pruninghooks; nation shall not lift up sword against nation, neither shall they learn war any more. {P}
ד וְנִשְׁפֹּט בֵּין הַגּוֹיִם, וְהוֹכִיחַ לְעַמִּים רַבִּים; וְקָרְתוּ חֶרְבוֹתָם לְאֵתִים, וְחַנְיֹתוֹתֵיהֶם לְמוֹנְרוֹת--לֹא-יִשָּׂא גּוֹי אֶל-גּוֹי חֶרֶב, וְלֹא-יִלְמְדוּ עוֹד מִלְחָמָה. {פ}

- "And all nations shall flow unto it" what are the characteristics of Jerusalem as a place that all nations turn to?
- Is Isaiah's prophecy still relevant to our days?

In chapter 62 Isaiah says:

6 I have set watchmen upon thy walls, O Jerusalem, they shall never hold their peace day nor night: 'Ye that are the LORD'S remembrancers, take ye no rest'
ו עַל-חֹמֹתֶיךָ יְרוּשָׁלַם, הִפְקַדְתִּי שָׂמָרִים--כָּל-הַיּוֹם וְכָל-הַלַּיְלָה תִּמְיֹד, לֹא יִחַשּׁוּ; הַמְזַכְּרִים, אֶת-יְהוָה--אֶל-דְּמִי, לָכֶם.

- Who are the guards of Jerusalem? Why?
- How does this relate to what David Ben Gurion said about Jerusalem in 1951:

"Jerusalem is the capital of the nation. It is the capital of Jewish history, it is the capital of the Hebrew spirit, it is the capital of the eternity of Israel. More than all it needs to be an

example to the whole country, to the whole nation, because Jerusalem does not belong only to the country, Jerusalem belongs to the nation, it should set an example to all of Israel in its land and in Diaspora"

Yehuda Amichai, born in Germany, raised in Jerusalem wrote many poems to/about/for the city. The following poem, All the generations before me, was written in 1968:

<i>All the generations before me</i>	כל הדורות שלפני
<i>All the generations before me contributed me</i>	כל הדורות שִׁלְפָנֵי תָרַמּוּ אוֹתִי
<i>Little by little so I would emerge here in Jerusalem</i>	קִמְעָה קִמְעָה כְּדֵי שְׁאִיֶּקֶם כָּאֵן בִּירוּשָׁלַיִם
<i>All at once, like a prayer house or a philanthropy.</i>	בְּבֵת אַחַת, כְּמוֹ בֵּית תְּפִלָּה אוֹ מוֹסַד צְדָקָה.
<i>That compels. My name is the name of my contributors.</i>	זֶה מְחַיֵּב. שְׁמִי הוּא שֵׁם תּוֹרָמִי.
<i>That compels.</i>	זֶה מְחַיֵּב.
 <i>I approach the age of my father's death.</i>	 אֲנִי מִתְקָרֵב לְגִיל מוֹת אָבִי.
<i>My will has many patches,</i>	צִוְיָאִתִּי מְטִלְאֵת בְּהֶרְבֵּה טִלְאִים,
<i>I have to change my life and my death</i>	אֲנִי צָרִיךְ לְשַׁנּוֹת אֶת חַיֵּי וְאֶת מוֹתִי
<i>Day by day, to fulfill all the prophecies</i>	יּוֹם יוֹם כְּדֵי לְקַיֵּם אֶת כָּל הַנְּבוּאוֹת
<i>That prophesied me. So they won't be a lie.</i>	שֶׁנִּבְּאוּ אוֹתִי. שֶׁלֹּא יִהְיוּ שֶׁקֶר.
<i>That compels.</i>	זֶה מְחַיֵּב.

I passed my fortieth year. There are jobs

I cannot get. If I were in Auschwitz

They wouldn't have sent me to work,

They would have burned me right away.

That compels.

עברתי את שנת הארבעים. יש

מישרות שבהן לא יקבלו אותי

בשל קד. אלו הייתי באושוויץ,

לא היו שולחים אותי לעבד,

היו שורפים אותי מיד.

זה מחייב.

- How does this poem reflect on David Ben Gurions words?
- Do Jerusalem residents have a responsibility to the city's future as the center of the world?

לימוד תשעה באב, 9th of Av

עם בלי עבר - אין לו הווה וגם עתיד לא יהיה
A nation without a past - has no present and will
have no future

Berl Katzanelson

ברל כצנלסון

"אומה המחוברת לעברה וחולמת על עתידה אינה עוברת לסדר היום על משקעי הגלות, על החורבן, על מקורותיו ועל דרכי ההתמודדות עימו. אומה המציינת גם את הימים השחורים והכאובים שבעברה מבטיחה את החיבור אל הנצח ומעצימה את תחושותינו כחוליה בשלשלת הדורות....דווקא משום זה אני מתנגד לכל חקיקה בעניין ולכפיה כוחנית של אבל. התנגדותי זאת הינה עקרונית ובלתי מותנת בסיטואציות פוליטיות...." הרב יובל שרלו

A nation that is connected to its past and dreams about its future does not ignore the effects of the Diaspora, the destruction and the methods of dealing with it. A nation that commemorates the dark and hurtful days of its past promises a connection for ever, to eternity and greatens the feelings of being part of a chain of generations....because of that I appose any legislation in the matter or forcefully imposing mourning....

Rabbi Yuval Sherlow

"והיוודע לומר קינות יקונן בין כתובות על ספר בין מאליו כפי חוכמתו אשר נתן אלוהים בקרבו ומצווה היא על כל אדם לחבר קינים והגה ולומר אתם ביום המר הזה וצדקה יחשב לו ונקרא מאבלי ירשלים ומקדושיה ומי שאינו בר הכי לחבר יעסוק במה שחברו אחרים
סדר היום. רבי יהודה בן מכיר, תלמיד האר"י.

"The one who knows to say lamentations will lament whether there written or by heart according to the wisdom given to him by god. It's a mitzvah on every man to compose lamentations and to say them in this bitter day....and he who is not capable to compose will read ones written by others...."

From 'Order of the day'. Rabbi Moshe ben Makir. (A student of Luria)

".....המסורת היהודית חיברה הרבה מאוד תאריכי חורבן לתשעה באב. כשם שחודש האביב מרכז סביבו תאריכי גאולה- יציאת מצרים ועד ליות העצמאות - כך חודש מנחם- אב מרכז סביבו אסונות וטראומות.....יש חכמה קיומית גדולה בריכוזם של ימי אבל בתאריך אחד. החיים אינם אבל מתמשך. כוחה של המסורת היהודית הוא באהבת החיים ולא בפולחני המוות.....בימנו אני חושב שצריך לבטל את יום השואה "הציוני" שנקבע סמוך לתאריכי ואירועי מרדד גטו וורשה ולחבר את ימי השואה ליום השואה

ההיסטוריים. תשעה באב יכול לשמש אכסנייה טובה לציון האבל הגדול של דורנו.... ועד אז מה נעשה בתשעה באב הקיים?.... כשירושלים הבנויה היא בירת ישראל, אי אפשר להמשיך ולקונן על אפרה, עפרה וחורבותיה- זו סתירה בוטה מידי שהופכת את היום לארכאי ומנותק מתודעתם של רבים בישראל. סתירה הממשיכה את ההתעלומות הדתית תיאולוגית מהעוצמות והמשמעויות של הקמת מדינת ישראל....המדינה היא שינוי כיוון, ניסיון לשבור את המעגל הפתולוגי של גירוש, רדיפות, חורבן ופוגרומים ולהציג חלופה של עצמאות ושליטה על גורלנו....זה לא נכון לציין ביום זה רק את חורבני הבתים הקודמים, מבלי לציין בעוצמה לא פחותה את הקמת הבית השלישי, המודרני, מדינת ישראל....ראוי הרבה יותר בעיני לציין כך את תשעה באב המודני: חציו אבל, קינות וקריאת מגילת איכה וחציו – מחצי היום ומעלה- שמחה שתצוין בסעודת הודיה על הגאולה והפדיון ותלווה בקריאת מגילה אחרת ומחייבת לא פחות- מגילת העצמאות."

אברום בורג, אב תשס"ה

The Jewish tradition connects many destruction dates to Tisha b'Av. In the same way that the month of spring gathers around it all the redemption dates – from leaving Egypt to Independence day – the month of Menahcem Av gathers to it all the disasters and traumas...there is existential wisdom in gathering all mourning days in to one date. Life is not an ongoing mourning process. The Jewish traditions strength is in its love of life and not the rituals of death....in our days I think we should cancel the 'Zionist' Yom Ha'shoa that was set close to the events of the Warsaw Ghetto up rise, and to bring together all the holocaust memorial days to the historical Shoa day. Tisha'a b'Av can be a host to commemorating the biggest tragedy and mourning of our days....till then what shall we do with the existing Tisha'a b'Av?...when Jerusalem is built, its the capital of the State of the State of Israel, we can't continue to lament on its ashes, mud and ruins – it's a blunt contradiction that makes the day archaic and disconnected from many peoples consciousness. A contradiction that continues ignoring the religious, theological meanings of the establishment of Israel...the country is a change of direction, an attempt to break away from the pathological cycle of expulsion, prosecution, destruction, pogroms and display an alternative of independence and control over our fate....its wrong to commemorate only the destruction of the former houses without commemorating, in no less intensity, the establishment of the third house, the State of Israel. I believe it's more worthy to commemorate Tisha'a b'Av like this: half to be dedicated to lamenting and reading of Eicha and the other half- from mid day - to be joyous – to have a thanksgiving meal for the redemption that will be accompanied by reading a different Megila but never the less an obligating one – Megilat Ha'atsmaout, The Declaration of Independence

Avrum Borg, Av 5765

Israeli Cooking Night

There is no such thing as Israeli food; there is only food in Israel.

In this activity we aim to explore popular food in Israel and its origins as a way to learn about different cultures that build up the society in Israel.

This activity is for lower school age. Can also be a family activity.

On a board or sheet of paper draw a circle with the words Israeli food in it. Ask participants to say what Israeli foods they know/love, write it around the circle.

When they finish show how each one of the food types origin in a different country - Falafel is Lebanese, Sabich is Iraqi, Apple strudel is Hungarian, Shakshuka is North African etc.

There is no such thing as 'Israeli food' and that's because Israel is a country of immigrants. Each community of immigrants brought with them their special dishes and together all cultures created a mixture that is seen as Israeli food but really is food in Israel!

Materials:

Prepare 4 tables with ingredients and cooking instructions for each recipe and an information sheet about the country of origin and the Jewish community there.

Apple Kugel (Poland)

Ingredients:

- 1 Box of Noodles (1/2 kg)
- 5 eggs
- ½ cup oil
- 1¼ cup Sugar
- 1/5 cup raisons
- 2 tbsp. Flour
- 1 tsp. Cinnamon
- 1 Large sweet apple (Peeled and Grated)

Preparation:

Preheat oven to 350 degrees.

Boil the noodles and drain. Do not overcook the noodles.

In another bowl mix all ingredients.

Add noodles to bowl.

Rub margarine on a cooking tray. Add mixture to cooking tray.

Cook until brown on top (40 minutes, 350 degrees)

Borekitas (Turkey)

Ingredients:

For the dough:

- 2 cups flour (add more if too watery)
- 2 stick soft margarine
- 3/4 cup boiled water
- 2 tbsp. lemon juice
- pinch of salt
- Knead the flour and other ingredients together
- make 4 different balls of dough
- Roll the balls flat
- Use a cup as a cookie cutter to make cut circles in the dough

Ingredients for the stuffing:

- 2 big potatoes
- 1 large onion (chopped)
- 1 can of mushrooms
- salt/pepper
- 4 eggs
- Oil
- Preheat the oven to 350 degrees
- Boil potatoes and eggs in water
- Chop the onion and cook with oil in a pan
- After onion is brown, add mushrooms
- Peel the potatoes and 2 eggs, chop into cubes
- mix all ingredients in the pan with the onions and mushrooms
- add Salt and Pepper

Stuffing the dough:

- Put 1 spoonful of stuffing into the middle of each circle
- Close the circle in half, and pinch the ends to seal
- Rub margarine on the sheet
- Line the Borekitas on the pan
- Beat 2 raw eggs in a bowl, rub the egg on the borekitas, and add sesame seeds to the top of each one
- Cook on 350 degrees, until brown on top (20 minutes)

Sabich (Iraqi)

Ingredients:

- Eggs (one per person)
- 2 eggplant
- Pitas (one per person)
- Hummus
- Cucumbers
- Tomatoes
- Onion
- Salt/pepper
- Olive Oil
- Lemon
- Tea bag

Preparation:

- Peel the eggplant, cut into thin slices
- Put eggplant on a plate, and salt it
- Boil the eggs in water, add the skin of an onion, and one teabag to the water
- Chop the cucumbers, tomatoes, and onion, into very very very small pieces, mix together and add salt, pepper and lemon juice.
- Fry the eggplant in a pan of oil
- After eggs have turned brown and boiled, take them out peel and slice.
- Every pita gets:
  - Hummus
  - 3 slices of eggplant
  - One egg cut up
  - salad

Coocoo Zabzi (Persian)

Ingredients:

- 2 bunches of Parsley
- 2 bunches Cilantro
- 2 bunches Dill
- 1 bunch green onions
- 2 regular onions
- 1 cup Matzah meal
- 7 eggs
- salt/pepper

Preparation:

- Finely chop: parsley, cilantro, dill, and green onions.
- Grate the regular onion
- Mix all together, add salt/pepper (don't put too much salt, taste every time you add a pinch)
- Add 5 eggs into the mixture (if still too dry, add 1 or 2 more eggs)
- add the Matza meal
- In a deep pan, add 1 inch of oil
- Take 1 palm full of mixture, drain the liquid out as best you can
- Mold into a pattie
- Put in oil and fry until golden brown on both sides
- Put on a plate with napkins to drain the oil